

פרוייקט העלאת יהודי סוריה ולבנון
ראיון (1) עם שלמה צאלח, תל אביב
תאריך: 20.7.1999
מראיין: אריה כהן

אריה כהן: מר צאלח, אני מבקש שבתחילת הראיון תספר על החיים של המשפחה שלך בדמשק. מי היה אבא, מי היתה אמא, במה אבא עבד? כל הנושא הזה.

שלמה צאלח: אני נולדתי ב-17 לחודש דצמבר שנת 1911. אחרי שהייתי בן 4 לקחו את אבא שלי לצבא במלחמת העולם הראשונה.

ש: לאיזה צבא?

ת: הצבא התורכי.

ש: מה היה שמו של אביך?

ת: נתן.

ש: נתן צאלח. והאמא?

ת: יפה.

ש: מאיזו משפחה היא באה?

ת: לא זוכר.

ש: אז אביך נאלץ להתגייס לצבא התורכי?

ת: גייסו אותו. מאוחר יותר.

ש: באיזו שנה פחות או יותר?

ת: 1916. גייסו אותו. כשהוא חזר, חזר גם כן מאוחר מהצבא. לא אחרי שנגמרה מלחמת העולם הראשונה. הוא חזר לא בריא. היתה לו פגיעה בעין. חזר חולה. במשך הזמן שהוא נעדר מהבית, אמא טיפלה בו. הייתי אני ועוד אחות שנולדה שנתיים וחצי אחריי. היא טיפלה בנו. היתה מוכרת דברים מהבית מה שיש, עבדה קצת כמה שיכלה, ומכרה חלק מהרכוש של הבית בכדי להתקיים עד שאבא חזר.

ש: לפני זה מה אבא עשה?

ת: הוא עבד בכל מיני עבודות רוכלות. אפה עוגות, עשה כל מיני דברים פשוטים.

ש: אני מבין שגרתם ברובע היהודי בדמשק?

ת: ברובע היהודי, בשעור. זה קרוב לאזור הערבי. כמעט בקצה של הרובע. קרובים לערבים וקרובים ליהודים. יותר מאוחר, כשהשתפר קצת המצב, אז התקרבו יותר לאזור היהודי ששם רק יהודים.

ש: אחרי מלחמת העולם הראשונה אביך חזר הביתה?

ת: כן.

ש: במה הוא עסק?

ת: מכר עוגיות.

ש: היה אופה עוגיות?

ת: היה עושה את העוגיות בעצמו כל יום אחרי הצהריים. בקיץ היה לו יותר קל, היה עובד גם מאוחר. בחורף היה רק מהבוקר עד אחרי הצהריים.

ש: וככה התפרנסתם?

ת: כן. כשהוא חזר לא בריא, היו לו בעיות עם העינים, הוציאו אותי מבית הספר למחרת הבר-מצווה. לא הספקתי לגמור, למרות שבא מנהל בית הספר וביקש ממנו שאמשיך ללמוד, נשארה לי עוד שנה לקבל תעודה. הוא אמר – אני מחכה לרגע הזה, נדרתי נדר שאחזיק אותו בבית הספר עד הבר-מצווה. וכך עשה.

ש: איפה למדת, באליאנס?

ת: בהתחלה למדתי בבית ספר עברי. היה בית ספר עברי בניהולו של יהודה בורלא הסופר.

ש: מי עוד היו המורים שם?

ת: אני זוכר בצראווי, גולדשטיין. לא זוכר יותר

ש: גולדשטיין מה?

ת: לא זוכר את השם הפרטי.

ש: הבנתי. ב-1923 בעצם

ת: לא, לפני זה.

ש: אפילו לפני זה?

ת: בטח לפני, אולי 1920 או לפני זה, כשכבר סגרו את בית הספר העברי כי לא היתה אפשרות, לא היה תקציב. אז עברתי לבית ספר אליאנס להמשיך את הלימודים. לא הצלחתי לגמור את השנה האחרונה בלימודים. יצאתי לעזרת ההורים.

ש: עזרת לאבא במכירת עוגיות?

ת: לא במכירת עוגיות, בדברים אחרים. ... עבדתי בשליחויות. עבדתי בחנויות בשוק כדי להתפרנס.

ש: אני מבין שבדמשק היתה תנועת נוער, יותר מאוחר

ת: לא, דוקא בתקופה שלי.

ש: איזו תנועה היתה ...

ת: אני זוכר שכשאני התבגרתי, גדלתי, מאוד הוקסמתי מתנועת מכבי שהיתה.

ש: באיזו שנה הצטרפתי אליה?

ת: אני לא הצטרפתי לתנועת מכבי, אלא בשנת

ש: בן כמה היית?

ת: הייתי בן 15. בשנת '26 ייסדתי תנועה ספורטיבית

ש: אתה ייסדת?

ת: אני ייסדתי עם עוד כמה חברים בשכונה כי במכבי היו יותר ילדים עשירים. אני הייתי מעמד עני כמו שאומרים ... למרות שכל הקרובים שלי, משפחת צאלח, כולם היו סוחרים, לכולם היו חנויות, היו בתיים.

חוץ מאבא שהלך למלחמה, התחתן צעיר ונפצע וחזר, אז אנחנו היינו משפחה לא עשירה.

ש: אז אתה אומר שייסדתם מה?

ת: באותה תקופה היה מכבי הצעיר, תנועת הצופים. אז אני ייסדתי תנועת שרק תתעסק בספורט. התעסקנו רק בספורט ...

ש: מה שם התנועה?

ת: הייתה לנו קבוצת כדורגל שהיתה מהמצטיינות ואפילו הצלחנו להתחרות לא רק עם קבוצות מכבי מקומיות אלא גם עם קבוצה ארמנית וגם קבוצות ערביות שהיו יותר חזקות. אנחנו היינו הקבוצה הכי חזקה בדמשק.

ש: קבוצת כדורגל?

ת: קבוצת כדורגל. ב-1930 הגיעה ארצה משלחת של רוכבי אופנועים שעשו טיול באירופה וחזרו דרך תורכיה לדמשק.

ש: רגע, הייתה קבוצה מארץ-ישראל? של יהודים?

ת: מארץ-ישראל, יהודים, מהפועל. עשו טיול באירופה וכשחזרו בחזרה דרך דמשק הם ביקרו ברובע היהודים וביקרו אותנו. כשראו אותנו אז אמרו ... שם אחר לגמרי

ש: מה היה השם קודם?

ת: "ארגון ספורטיבי".

ש: זה הכל?

ת: כן. ארגון ספורטיבי. היינו רק בנים. יתר התנועות שהיו בדמשק היו בנים ובנות. התנועה שלנו היתה רק בנים.

ש: זה היה השם שלה, ארגון ספורטיבי?

ת: ארגון ספורטיבי, בדמשק, כן. הם הציעו לנו לקרוא לו בשם הפועל. הרי הם היו הפועל בישראל. קיבלנו את השם, עשינו שלט והצטלמנו כולנו. יש לי תמונה של כל הילדים בדמשק.

ש: מה אתה אומר.

ת: גם דוד עיון נמצא בתמונה וגם ברוך שמאי נמצא בתמונה. הם היו בתמונה

ש: מי עוד?

ת: יש עוד הרבה שם צעירים. כל ...

ש: קוסטיקה יוסף היה איתכם?

ת: לא. קוסטיקה לא היה.

ש: אז מי עוד, שמות ככה

ת: בתנועה הספורטיבית רק דוד עיון וברוך שמאי.

ש: מה זאת אומרת רק? זו היתה קבוצה גדולה, לא?

ת: כן, היתה קבוצה גדולה, יש הרבה שמות. אנחנו אז

ש: מה קרה עם כל השמות האחרים? הם פשוט היגרו למקומות אחרים או ... איתכם לארץ-ישראל?

ת: לא. הם באו ארצה. הרבה מאוד ... לפני מלחמת השחרור ואחריה. היו כמה מאורעות בדמשק שהרבה עלו.

ש: עזבו.

ת: כן. מה שרציתי לספר לך, שאני הייתי המזכיר של תנועת הפועל בדמשק להפועל היה כנס בשנת 1932 ... ספורטיביים שבכל העולם באים.

ש: כינוס הפועל.

ת: כינוס הפועל. זה היה הכינוס הראשון.

ש: רק תגיד לי בבקשה, אתה אומר שאת הפועל ייסדתם מתי?

ת: 1926. זה היה ייסוד האגודה הספורטיבית. ב-1930, כשבאה קבוצת האופנוענים ...

ש: איזה חודש זה היה, אתה זוכר?

ת: זה היה בחורף, לפני פסח.

ש: בסביבות פורים?

ת: כן. הם מסרו לנו את הכתובות של מרכז הפועל בארץ ואני התקשרתי אליהם והם התקשרו אלינו.

ש: במכתבים?

ת: במכתבים. זה היה כמו תנועת החלוץ שהיתה מתקשרת לארץ, ככה אנחנו גם כן התקשרנו עם הפועל.

ש: עם איזה שם התכתבתם? מי היה האישיות שכתבת אליה?

ת: לא זוכר. מרכז הפועל ...

ש: אתה זוכר מי היה מהקבוצה הזו עם האופנועים שאיתו באת בקשרים? היתה דמות מרכזית שם, אתה

זוכר מישהו?

ת: לא, לא זוכר. אני זוכר רק שפעם אחת, אחרי שחזרנו מסוריה, היה לנו רעיון

ש: מה זאת אומרת אחרי שחזרנו מסוריה?

ת: הרבה יותר מאוחר, בשנת

ש: אחרי הפעילות המחתרית?

ת: אחרי הפעילות ... השתחררנו והיינו בארץ וייסדנו את הארגון על שם אברהם עבאס זכרוננו לברכה. אז

רצינו להוציא ספר. אמרו שאנחנו נחפש את אלה שהיינו בקשרים איתם מהאופנועים ויחד עם יהודה

שהיה הסופר, שהיה צריך להוציא את הספר

ש: יהודה בורלא?

ת: לא. סופר ידוע בארץ. כתב ספרים לילדים.

ש: סופר ילדים?

ת: כן.

ש: יחד איתו הוצאתם את הספר?

ת: לא. רצינו להוציא. אז הוא הלך והפגיש אותי עם חבר אחד ... מהמשלחת של רוכבי האופנוע. נפגשתי

איתו. הוא נזכר קצת, אני נזכרתי קצת ולא יצא מזה שום דבר. אחר כך ארגון יוצאי דמשק על שם אברהם

עבאס ז"ל לא הצליח להוציא ספר, לא הצלחנו.

ש: מה שם הסופר? יהודה מה?

ת: אני אזכר במשך הזמן ...

ש: בסדר, אוקיי. אני מבין שב-1932 אתם מגיעים לכינוס הפועל? איפה זה היה?

ת: יצאנו משלחת של שלושה חברים. הם דרשו לשלוח ספורטאים להביא, אבל לא היו לנו ולא הבנו את החומר ששלחו לנו. יצאנו במשלחת. הנסיעה היתה

ש: מי אלה היו השלושה?

ת: ... שכחתי אותם ...

ש: אוקיי, אתה ועוד שניים?

ת: אני ועוד שניים, כן. הגענו, נסענו בדרך בלתי לגאלית. אחד החברים שלנו היה לו אבא שעבד בכפר לבנוני, עין קיניה. אנחנו באנו לשם והם בלי בעיות העבירו אותנו עד הגבול של כפר גלעדי. הגענו לכפר גלעדי. אמרו לנו שכשנגיע לצפון נתקשר עם אליעזר קרול. היה המרכז של תנועת הפועל הספורטיבית בכל אזור הצפון.

ש: איפה הוא גר?

ת: הוא היה חבר קיבוץ כפר גלעדי.

ש: אתם שהגעתם לכפר גלעדי הייתם איזו קבוצה?

ת: שלושה חברים.

ש: מי אלה היו?

ת: אני, פואד שוכרי ודוד חליפה.

ש: אתם הייתם קבוצה שלישית או רביעית שכבר הגיעה לכפר גלעדי, נכון?

ת: לא. מטעם הפועל הקבוצה הראשונה. אבל מטעם החלוץ הרבה עלו ארצה אז. עלו לפני זה לקיבוצים. אז תנועת החלוץ בדמשק היתה מחנכת לקראת הגשמת עליה לארץ. אצלנו לא היה דבר כזה. אצלנו היתה רק תנועה מקומית ספורטיבית, זה הכל.

ש: אז הגעתם שלושתכם

ת: כן, בדיוק באותה שנה, '32, כשהגענו לשם, באותו הזמן בפעם הראשונה עלו לארץ שתי בחורות עם חניכי החלוץ ללכת לקיבוץ.

ש: קיבוץ נען?

ת: קיבוץ נען. היה קצת בלגאן

ש: היה רעש בגלל הענין הזה.

ת: בגלל הענין הזה. אנחנו לא ידענו. רק כשחזרנו קיבלו אותנו

ש: כשחזרתם מכינוס הפועל?

ת: היינו שבוע ימים אורחים של מרכז הפועל, השתתפנו וחזרנו.

ש: איפה גרתם דרך אגב?

ת: הם שמו אותנו במעונות עובדים א' בתל אביב. ליד רחוב בן יהודה, ליד בית העם, היה בית עולים א', הראשון של עולים

ש: איזה מספר בבן יהודה פחות או יותר?

ת: לא יודע. פיזרו אותנו. אחרי בית העם שהיה. היום משרד של אל על בבניין גדול מאוד, אז היה

ש: איזה רחוב חוצה את זה ... בן יהודה?

ת: רחוב בן יהודה זה הקרוב. אולי טרומפלדור. לא זוכר. אולי שני קילומטר מרחוב אלנבי, בן יהודה, אז שם. הם איכסנו אותנו ואנחנו בדיוק כשחזרנו מהארץ, הגענו לדמשק, היתה מהומה גדולה מאד מאד ש: בגלל הבנות?

ת: בגלל הבנות. אז סגרו את החלוצים, הפעילים ירדו למחתרת כי השלטונות רדפו אותם. לא ידעו מה יהיה גורל התנועה. היות שהיו לי חברים בחלוצים שאנחנו היינו מאותו הרובע ... התחיל משא ומתן בינינו ובינם כדי לאחד את שתי הקבוצות. היות שאנחנו אגודה ספורטיבית ויש לנו רישיון ממשלתי מאושר ש: אני מבין שניזקקתם לרישיון והוצאתם רישיון?

ת: בטח. היה לנו רישיון באופן רשמי.

ש: מי נתן לכם את הרישיון? הצרפתים או הסורים?
ת: הסורים.

ש: משרד הפנים?

ת: משרד הפנים, כן. זה היה כמו כל האגודות הספורטיביות בדמשק. הוצאנו אישור רשמי ופעלנו באופן חוקי. אז בא הרעיון של המנהיגים של החלוצים – בואו נתאחד ביחד ש: מי אלה היו?

ת: אברהם עבאס זכרונו לברכה, שלמה אלפיה, יעקב סעד, יצחק יופה זכרונו לברכה. חלק מהחברים של הפועל לא רצו להתאחד, כי שם היו בנים ובנות. לא רצו. אני רציתי להתאחד לשתי מטרות – קודם כל להתרחב, ושנית להציל את התנועה ש: להציל את תנועת החלוצים?

ת: החלוצים. הייתי בנפשי קרוב מאוד לתנועה הזו ולמדתי בבית ספר עברי כמה שנים. עשיתי מאמצים. אמרו – נעשה משאל בין החברים. היינו קבוצה גדולה. קרוב לחמישים איש. רציתי להשפיע, דיברתי עם האחרים. בסוף הוחלט שאנחנו מתאחדים. התאחדנו, לקחנו את השלט של הפועל, שמנו אותו במועדון של החלוצים, כאילו החלוצים כבר לא קיים והמשכנו לעבוד במחתרת ככה במשך שנתיים. ש: מאיזו שנה עד איזו שנה?

ת: משנת '32 עד שנת '34.

ש: כשהייתם בכינוס הפועל, אני מבין ששיכנו אתכם במעונות עובדים א' בבן יהודה. אני מבין שהכל היה על חשבון הפועל?

ת: בהחלט.

ש: ההזמנות

ת: הכל. ההזמנות, האוכל, האירוח. הכל היה על חשבון הפועל.

ש: מישהו ליווה אתכם, הסביר לכם, השתתפתם בתחרויות?

ת: שום דבר. אנחנו היינו חלשים מאד בענינים האלה. לא הבנו את הדברים האלה. לא ידענו. חשבנו סתם נפגשים ... או משהו. לא ידענו שזה כנס

ש: תחרויות.

ת: תחרויות של נוער וכל מיני מקצועות ספורטיביים. אנחנו היינו ירוקים מאד בדברים האלה. אבל זה נתן לנו רוח ציונית גדולה.

ש: מי קיבל אתכם?

ת: לא זוכר שמות של אף אחד.

ש: בכל אופן באתם למשרדי הפועל.

ת: למרכז הפועל.

ש: שהיה אז?

ת: בתל אביב. היינו בקשר איתם. תיכף ומיד כשבאתי הצגתי את השם שלי, הוא זכר שאני חתמתי על המכתבים שהייתי שולח. ואז שבוע ימים היינו אורחים שלהם.

ש: יפה מאד. וחזרתם לדמשק?

ת: חזרנו לדמשק.

ש: יפה. אז התאחדתם עם החלוץ עד 34'. מה קרה ב-34'?

ת: עד 34' התנועה לא נרדמה, המשיכה להעלות בנים ובנות בסתר, כל מיני דברים. כל פעם שהיתה באה המשטרה או הבולשת אלינו למרכז הפועל איפה שהיה החלוץ הקודם, כדי לבדוק משהו, אנחנו תמיד עמדנו על המשמר. תיכף שהיתה אסיפה ... הפכנו אותה לפעילות ספורטיבית. כשבאו הבלשים, השוטרים, לא מצאו שום דבר, הלכו לעומת שבאו. בתחילת 34' היה לחץ של ההורים שהילדים שלהם עוזבים ועולים ארצה. ביקשו מהשלטונות לבדוק אחרינו עוד יותר ויותר. הגיע למצב שכבר התנועה לא יכלה להחזיק מעמד. אז הודיעו לארץ והסוכנות שלחה לנו 5 סרטיפיקטים לשלוח לפעילים שנמצאים בדמשק כדי להציל אותם שלא ניתפס על ידיהם. אלה שקיבלו את הסרטיפיקטים היו קודם שני המנהיגים, אברהם עבאס ז"ל ושלמה אלפיה שאחר כך עבר לחיפה ועבד במחלקה הערבית. אחר כך אמרו שזוג שיתחתן יתנו להם סרטיפיקט. אז שניהם, דוד עיון עם אשתו ממשפחת עבאס ועוד אחד שלמה עמאש. הוא התחתן עם הבחורה הזו שבשנת 32' הלכה, כשאנחנו הלכנו לכינוס הפועל, היא ברחה לארץ להורים שלה והם הלכו והחזירו אותה, והיא התחתנה עם הבחור הזה

ש: מי זו היתה?

ת: דעבול

ש: רחל?

ת: רחל דעבול, כן. זאת שברחה ב-32' מקיבוץ נען. אחר כך אבא שלה הלך והחזיר אותה, אז התחתן איתה הבחור ועלו בסרטיפיקט והמשפחה לא יכלה לעשות שום דבר. היא התחתנה, יש לה בעל, איפה שהוא הולך היא הולכת איתו. את הסרטיפיקט החמישי אני קיבלתי. לא הצלחתי לתפוס בחורה ולהתחתן איתה, לא היה ... בחורה קרובה אלי שרציתי. אז עליתי לבד. זה היה בשנת 1934 באפריל.

ש: אני מבין שאתם, כל הקבוצה הזו

ת: אותה נסיעה אני נסעתי יחד עם דוד עיון באותה המונית מדמשק עד תל אביב

ש: דרך נאקורה?

ת: דרך ראש פנה. מדמשק יצאנו לקונייטרה. מקונייטרה דרך ביירות, דרך ... יש כמה דרכים. בדרך הזו נסענו והנסיעה שלי היתה יחד עם דוד עיון ואשתו מרים שנסענו אז באותה מונית.

ש: יפה מאד. אשתו של דוד עיון קראו לה מרים?

ת: כן.

ש: ממשפחת עבאס?

ת: כן.

ש: עכשיו מה עשיתם? למי הגעתם? למי נסעתם? למי באתם בעצם?

ת: כל אחד יש לו קרובים בארץ. יש לו דודים, יש לו ... משהו, באנו אליו. לי היתה דודה.

ש: בתל אביב היתה לך כבר דודה?

ת: לא בתל אביב. זה היה ביפו. בהתחלת יפו.

ש: רגע, יש כאן נקודה מעניינת. אתה אומר לי שכבר אז ב-1934 ישבו יהודים מדמשק ביפו?

ת: כן, בהתחלת יפו. מרחוב אלנבי, לכרמל, יש דרך חסן בק ליפו. בהתחלה

ש: ליד הים?

ת: קרוב לים, כן. אז שם היו יהודים שהיה [להם] קשה להשיג בתים אצל היהודים. היו שם בתים יותר זולים. אנחנו ידענו את השפה הערבית וגרנו שם.

ש: כמה יהודים היו שם? כמה משפחות באותה תקופה?

ת: הרבה משפחות, כי אז משנת '30 עד '34 הרבה משפחות עלו ארצה.

ש: לצורך מה? פרנסה?

ת: כן. בשנת '34 עם סגירת תנועות החלוץ והפועל כשעלינו ארצה, אז היתה עליה גדולה מאוד, מבורכת, מהארץ.

ש: כמה משפחות?

ת: הרבה משפחות. הילדים משכו אחריהם את ההורים. ההורים משכו אחריהם אחים ואחיות. משפחה משכה משפחה אחרת. וכך בתל אביב, בנוה שאנגן, פה באזור הזה, שהיה ריכוז של הדמשקאים, הרבה מאוד גרו בסביבה הזו.

ש: וביפו גם כן?

ת: גם בהתחלת יפו. בפנים יפו לא. רק בכרמל.

ש: במבואות יפו. בין תל אביב ליפו.

ת: כן.

ש: כמה משפחות היו שם ביפו?

ת: אולי שלושים, ארבעים, לא זוכר.

ש: מדמשק?

ת: מדמשק.

ש: חלבים היו אז?

ת: לא היה לנו מגע עם החלבים אז באותה תקופה. לא יודע מאיזו סיבה. לא היה לנו שום מגע איתם. הדמשקאים היינו ביחד. אנחנו אז כשבאנו ב-34' כשהיה ריכוז גדול פה, ייסדנו קלוב כאן באזור הזה. ברחוב הזה למטה היה אולם

ש: ברחוב נווה שאנן?

ת: רחוב נווה שאנן. כאן למטה ברחוב ראש פנה היה אולם, קראו לו אולם גלזמן, על שם גלזמן אחד ש: אשכנזי.

ת: אשכנזי שהשכיר לנו אותו בסיוע מועצת פועלי תל אביב בכדי לרכז את הנוער אחרי העבודה שלא ילך לכל מיני דברים. פעולות תרבותיות, חינוכיות. היה לנו פה את המועדון הזה כמה שנים.

ש: כמה שנים באמת? מאיזו שנה עד איזו שנה?

ת: משנת 34' עד 37' אני הייתי פה. ב-37' עליתי לחולון.

ש: עד 37' אתה היית מרכז המועדון פה?

ת: אחד המרכזים.

ש: מי היו שם המרכזים באמת?

ת: יצחק יופה ז"ל, קוסטיקה יוסף, משפחת לטי, משפחת לוי. חלק שהיו פעילים בתנועות הנוער בדמשק, באו והמשיכו את הפעילות שלהם פה.

ש: הם היו פה מדריכים?

ת: פעילים. מדריכים קיבלנו בארץ. קיבלנו מדריך ספורטיבי מהארץ. היינו מקבלים הרצאות, היו באים ונותנים לנו הרצאות. תיכף ומיד אנחנו נכנסנו לתנועת העבודה, תנועת ארץ-ישראל העובדת. יש חלק שהלכו לתנועת הנוער העובד, חלק הלכו לתנועת הבהרות הסוציאליסטית, אז קראו לה [ככה]. אז היתה תנועה של יותר מבוגרים מהנוער העובד.

ש: אני רק רוצה להבין, יש לי באמת כאן איזו נקודה מעניינת. שתי שאלות – אלף, לגבי היהודים ביפו. אתה אומר שהיו שם שלושים, ארבעים משפחות ביפו?

ת: לא, הרבה פחות. 15, 20. אבל רובם התרכזו בכרמל. מהכרמל עד רחוב חסן בק.

ש: הבנתי. היה להם בית כנסת?

ת: היו בתי כנסת של תימנים. אז היו הרבה תימנים שם באזור הזה. היו בתי כנסת של תימנים והלכו לשם. אבל אחר כך כשהריכוז עבר לפה, לנווה שאנן, אז היה לנו פה בית כנסת.

ש: פה, בית הכנסת הזה בראש פנה 3?

ת: כן, היה צריף וכאן התרכזו רוב הדמשקאים. יותר מאוחר עוד בית כנסת ברחוב ייסוד המעלה.

ש: אז אתה אומר אבל שהיהודים האלה שחיו באזור שליד יפו, בגבול יפו, הגיעו לשם מתי?

ת: מ-34' והלאה. מ-33' אפילו, יש חלק שבאו לשם.

ש: 33', 34'?

ת: כן.

ש: ולפני זה לא היו כאן יהודים, בסוף שנות העשרים?

ת: מעט מאוד, בודדים. מי שהיו הבודדים באו לירושלים. היו אחדים שבאו לארץ-ישראל, אז הלכו לירושלים.

ש: הבנתי. היהודים האלה שגרו ליד יפו, בסמוך ליפו, במה הם עסקו, ממה הם התפרנסו?

ת: עבודות בניין, כל מיני עבודות שהיו. מי שהיה לו מקצוע עבד במקצוע שלו, מי שהיה סוחר, רוכלות, עבד בזה. פרנסה היתה בשפע עד שהיו מאורעות '36. אנשים התפרנסו וכל אלה שבאו ועבדו, שלחו מכתבים לדמשק לקרובים שלהם – בואו, פה יש פרנסה, יש עבודה, יש שפע, יש חיים חפשיים, פה טוב מאוד. כל עדה אפילו שהיו רחוקים מאוד מתנועת החלוץ, עליה משכה עליה, עולים משכו עולים.

ש: תרשה לי לעבור למועדון שהקמתם פה. איזה מספר זה היה, אתה זוכר?

ת: אולם גלזמן, רחוב ראש פנה. לא היתה כתובת. ברחוב הזה, למטה קצת, בדיוק בפנית הרחוב ... שם היה

ש: בפנית איזה רחוב?

ת: רחוב ראש פנה פה, איפה שעכשיו התחנה המרכזית.

ש: החדשה?

ת: כן, כן. זה פה. הנה, אתה יוצא מפה מהבנין הזה, שלושים מטר שם האולם היה.

ש: איפה שהיום יש מסעדה מזרחית? איפה שמגרש החניה?

ת: איפה שמגרש החניה עכשיו.

ש: אז זה היה מועדון מצריף, לא בנין?

ת: מצריף.

ש: זאת אומרת איפה שמגרש החניה היום וזה נקרא רחוב 2345, נכון?

ת: הכתובת היתה ראש פנה, נווה שאנן. כי הרחוב הזה הוא ראש פנה. [מי שרשם] ראש פנה, נווה שאנן, זה הגיע.

ש: יפה.

ת: היה לנו מדריך ספורטיבי, היינו מקבלים הרצאות על ארץ-ישראל.

ש: מי היו החניכים שלכם בעיקר? דמשקאים? נוער דמשקאי? מי בא למועדון?

ת: רק דמשקאים.

ש: כמה ילדים או נערים היו לכם?

ת: חמישים, ששים. היו גם נערות דמשקאיות גם כן, מעט מאד, אבל הרוב היו נערים.

ש: איזה גילאים בערך באו אליכם?

ת: מגיל נגיד 19 עד 20.

ש: מבוגרים יחסית.

ת: בטח. בחורים לא צעירים.

ש: אז זה לא היה מועדון נוער, זה היה מועדון של יותר מבוגרים.

ת: אנחנו באמת עברנו את גיל עשרים, אבל הצטרפנו לנוער העובד.

ש: אז אם כך אני מבין שזה היה מועדון של הנוער העובד?

ת: של מועצת פועלי תל אביב, לא של הנוער העובד. יותר צעירים הלכו לבד לנוער העובד.

ש: היו כאן מועדונים של הנוער העובד?

ת: פה לא. בתל אביב היו.

ש: מי ריכז את המועדון הזה? מי היה המרכז, המנהל שלו?

ת: לא היה מנהל. היתה קבוצה

ש: שקודם ציינת?

ת: קודם היינו פעילים בחלוצ' בדמשק. כשהגענו ארצה המשכנו בפעילות.

ש: יפה מאד. אתה אומר שהמועדון הזה נסגר ב-1937?

ת: לא נסגר. אני עזבתי. עברתי לגור בחולון עם ההורים שלי.

ש: מה קרה עם המועדון פה?

ת: המועדון נמשך הרבה שנים.

ש: עד מתי?

ת: לא זוכר. עד '40, '45, אולי יותר. לא זוכר. אז אני כבר הייתי מנותק מתל אביב, הייתי בחולון.

ש: אבל לא היית מעורב כאן עם הפעילות ...

ת: אחרי שעזבתי פה ועברתי לחולון, התעסקתי שם בחולון. שם ייסדנו את סניף הפועל הספורטיבי של

כל חולון והתעסקתי שם. אני הייתי חבר בהפועל.

ש: אני מבין שנכנסת לפעילות ציבורית במסגרת הפועל?

ת: כן.

ש: למה עברת לחולון?

ת: משני טעמים – קודם כל פה להשיג דירה זה היה יקר מאד. שנית, שם היתה לי הזדמנות, בנו שיכון

פועלים והיינו חסרי אמצעים. אני בפרוטקציה, היות שהייתי פעיל בתנועת ארץ-ישראל העובדת והייתי

קשור

ש: חבר הסתדרות?

ת: חבר הסתדרות, והייתי קשור עם מועצת הפועלים של תל אביב, שמעתי על זה והיו תנאים טובים,

תשלומים לעשרים שנה. זאת אומרת את אותו שכר דירה שהיינו משלמים פה היינו צריכים לשלם שם.

רק לשלם דמי קדימה מהדירות האנגליות, זה התשלום הראשון. זה היה מיועד בשביל פועלים חסרי

אמצעים. אז בפרוטקציה כמו שאומרים, עם המלצות של מועצת הפועלים והכל, צרפו אותי לזה, נרשמתי.

תוך שנה, שנה וחצי נגמר הבנין זה ואני עברתי עם ההורים שלי לגור שם בספטמבר 1937.

ש: יש לי שתי שאלות. אלף, כמה דמשקאים ראית באותו שיכון פועלים בחולון?

ת: כמעט לא היו אז באותה תקופה. בחולון כמעט לא היו דמשקאים.

ש: איך קראת לשיכון הזה?

ת: שיכון פועלים זול, כי הוא היה הכי זול. ... עבודה בנו שיכונים לעובדים. זה היה השיכון במחיר הכי

זול שהיה בשביל הפועלים. אלה שעבדו בבנין שהיו חסרי אמצעים.

ש: איפה זה היה ממוקם בערך ...

ת: ברחוב ויצמן, איפה שאני גר עכשיו.

ש: איזה מספר?

ת: 24.

ש: בתחילת הרחוב?

ת: כן. היו רק חולות מסביבנו. לפנינו ואחרינו היו רק חולות. משפחה אחת דמשקאית נכנסה לשם, משפחת קוסטיקה, הדוד של יוסף קוסטיקה. היות שאברהם עבאס זכרונו לברכה, אשתו היתה ממשפחת קוסטיקה, אז הוא סידר לו פרוטקציה לעבור לשם. במשפחה היו חמש נפשות. אנחנו היינו שתי המשפחות הספרדיות בשיכון שכולם אשכנזים.

ש: אני מבין שההורים שלך הגיעו ארצה. מתי?

ת: הגיעו ארצה שלושה חודשים אחריי.

ש: לאן?

ת: תל אביב.

ש: פה לנווה שאנן?

ת: כן.

ש: איפה הם גרו?

ת: אמרתי לך, קודם בכרמל, בשוק הכרמל. שם מצאנו בית ערבי ששם היו גם כן קצת יהודים. הרבה תימנים היו שם באזור. רחוב חסן בק היה שם. שם מצאנו בית כי עם חדר אחד היה קשה לנו. שם קיבלנו שני חדרים.

ש: בחולון?

ת: לא בחולון, לפני. כשההורים באו אז גרנו בתל אביב. אחרי המאורעות לא יכולנו להישאר שם עברנו לאזור שפירא, שם היתה גרה הדודה שלי.

ש: דודה שלך שהיתה גרה הרבה שנים קודם?

ת: שנתיים, שלוש לפני. היתה עם בעלה. אנחנו בין 36' כשהתחילו המאורעות עד ספטמבר 37' כשעלינו לחולון, גרנו פה, היה צריף של בית הכנסת

ש: אתם גרתם בצריף הזה?

ת: גרנו בצריף זה, אנחנו עם משפחת אלפיה. ציון אלפיה ז"ל. גרנו ביחד.

ש: הצריף הזה היה מיועד לכמה משפחות?

ת: לשתי משפחות. שני חדרים.

ש: פה במקום הזה היו ...

ת: במקום הזה היה צריף של בית הכנסת, שני חדרים

ש: אז גם בית הכנסת היה בו?

ת: בית הכנסת היה כאן, גם כן בצריף היה.

ש: זאת אומרת היו כאן שני צריפים על המגרש הזה?

ת: כן. צריף גדול של בית הכנסת וצריף של שני חדרים שאנחנו גרנו ומשפחת אלפיה, ציון אלפיה, גרנו ביחד, עד שעלינו לחלוץ.

ש: אתם גרתם פה בשכירות?

ת: בשכירות.

ש: של מי היה הצריף?

ת: היה של בעל בית הכנסת שניהל את בית הכנסת, עג'מי. לא זוכר את שמו.

ש: מזרחי?

ת: כן.

ש: מזרחי מה?

ת: לא זוכר שמות.

ש: אבל למה קראת לו עג'מי? הוא היה פרסי, מה?

ת: לא, דמשקאי. גם בית הכנסת היה דמשקאי פה. אנחנו היינו דמשקאים ואז אבא שלי היה לוי והיה חסר

להם פה לוי והם רצו מאוד שיהיה להם לוי

ש: בבית הכנסת?

ת: בבית הכנסת.

ש: אז נתנו לכם את הזכות?

ת: היתה לנו הזכות לקבל את החדר השני.

ש: זה נחמד מאד. תגיד לי, אותו מזרחי, הוא היה פעיל ציבור?

ת: הפעילות הציבורית שלו היתה בית הכנסת. היה ידוע. היה לו פה מגרש גדול מאד. כל מה שישנו

עכשיו. היו לו בנים, היו לו חתנים שגרו פה סביב ...

ש: חתנים ובנים שגרו בסביבה?

ת: כן.

ש: מה היה העיסוק שלו? איך הוא נהיה עשיר?

ת: לא יודע. הוא היה עשיר עוד בדמשק. יצא מדמשק כשהוא עשיר. הוא היה הרבה שנים פה בארץ

לפנינו. הוא רכש פה את המגרש בזיל הזול.

ש: אתה לא יודע במה הוא עסק וממה הוא התפרנס? מה הוא היה, סוחר?

ת: לא יודע. החתנים שלו היו סוחרים. סוחרים בדים, היו להם חנויות. אבל הוא היה מבוגר והוא התעסק

רק בבית הכנסת.

ש: במסגרת בית הכנסת הזה, אם היו משפחות דמשקאיות ממש ממש עניות, היתה איזו קרן לעזרה, מתן

בסתר?

ת: כן, בהחלט. עוד בדמשק העבירו את השם הזה "מתן בסתר" והיו נותנים לנצרכים.

ש: מי היה ממונה על הקופה הזו של מתן בסתר?

ת: לא זוכר את השמות. היה אחד ממשפחת שמאי שהוא היה עובד בקופה. היה בחור אחד צעיר שהיה

מתפלל פה בבית הכנסת ששכחתי את שמו. גם היה מדמשק.

ש: משפחת ... אולי?

ת: לא. כבר לא זוכר את

ש: הבנתי. אבל אתה אומר שהיה מין ועד פעולה ...

ת: כן, ועד פעולה וחילקו לאנשים נצרכים כסף ועזרו להם הרבה מאוד.

ש: מתי בעיקר?

ת: כל זמן שהיו באזור הזה שלנו ידענו על זה. גם כשעברתי לחולון הדבר הזה המשיך להתקיים עד

שאחר כך בא אדון אברהם סבן אחריהם.

ש: הוא היה כבר בועד בית הכנסת?

ת: הוא היה בועד בית הכנסת, היה מנהל את העזרה וסעד.

ש: אחר כך קראו לזה עזרה וסעד?

ת: יותר מאוחר. כשקמה ממשלת ישראל עצרו את השם הזה ואמרו שאסור לתת כסף מתן בסתר כי זה

כאילו שוחד. אתה נותן כסף בלי לדעת משהו. אז החליפו את השם, במקום מתן בסתר, עזרה וסעד.

ש: זה היה מה שנקרא ועד רשמי, עם רשיון והכל?

ת: ועד רשמי עם רשיון והכל. היה להם כל השנים.

ש: נשמע מעניין. המשפחה שלך זכתה לקבל משהו?

ת: לא. אנחנו היינו פה. אני ואחותי היינו כבר מבוגרים, עבדנו. אבא עבד קצת פה בארץ, מכר ביצים בין

היהודים עולי דמשק, ואז לא היינו זקוקים.

ש: מה נתנו ליהודים כאן כעזרה? מה הם קיבלו ממתן בסתר? מה היתה העזרה?

ת: חלק כספי, בעיקר לפני החגים, לפני פסח, ראש השנה, מתי שיש חגים, נתנו להם. כמה שאספו כסף,

במידת האפשר, נתנו להם.

ש: נתנו אני מבין מצרכי מזון?

ת: גם מצרכי מזון נתנו, בטח. גם מזומן וגם מצרכי מזון.

ש: אוקיי, מעניין. אז עכשיו אתה אומר שעברת לחולון. מה עשית שם בחולון?

ת: עבדתי בבניין. גם פה עבדתי בבניין כשהייתי פה. קצת עבדתי בחולון אבל הרוב עבדתי בתל אביב.

היתה חברת סינדיקט לבניין

ש: הסתדרותית?

ת: לא. קבלן פרטי שעבדתי אצלו הרבה שנים. אפילו שעברתי לחולון הוא דרש אותי והייתי נוסע לתל

אביב

ש: מי זה היה הקבלן הזה?

ת: קראו לזה חברת סינדיקט לבניין. זה לא איש אחד, זו קבוצה

ש: סינדיקט.

ת: כן.

ש: אוקיי. לאחר שעברת לחולון, מתי אתה ממשיך עם הפעילות הציבורית? מועדון, הפועל, נוער?

ת: כל הזמן. מאז שעברתי לחולון, אז נכנסתי לתנועת נוער שם. סניף הפועל היה שם, התעסקתי עם סניף הפועל, פעולות ספורטיביות. המשכתי בפעילות ספורטיבית. הייתי רחוק קצת מהקהילה הדמשקאית כמו שהייתי בנווה שאנן. אבל הייתי חבר מפלגת מפא"י והייתי פעיל בהסתדרות. אז הייתי קרוב יותר. אלה היו חברים חדשים, הרבה חברים חדשים היו לי שם.

ש: דמשקאים היו שם?

ת: אמרתי לך, רק שתי משפחות.

ש: שתי המשפחות האלה שצינת.

ת: יותר מאוחר, אחרי מלחמת העולם השנייה, באו הרבה דמשקאים לחולון. אמנם לא קרוב לאיפה שגרתי. ... התרחבה מאוד, גם לשכונת העם, זה היה אזור תימני שההורים שלי עברו לגור שם.

ש: מתי היתה הקבוצה הזו או הרבה דמשקאים שהגיעו לחולון, באיזו שנה פחות או יותר?

ת: לא הבנתי את השאלה.

ש: אתה עכשיו אמרת לי שיותר מאוחר הגיעו עוד דמשקאים לשכונות אחרות בחולון. מתי זה היה בערך?

ת: '38, '40, '41.

ש: אתה זוכר אולי תקופה מסויימת, שנים מסויימות, שפתאום האוכלוסיה של הדמשקאים בחולון היתה משמעותית? זאת אומרת ידעת, ראית דמשקאים בחולון?

ת: אחרי מלחמת השחרור. לפני זה היה חבר שלי, שלם מוואס ז"ל שהייתי איתו במחלקה בשליחות לסוריה, הוא עבד בסולל בונה. היה לא רחוק מאיפה שאני גר. היתה שכונה של עובדי סולל בונה. הוא היה עובד של סולל בונה וקיבל דירה שם. ברוך שמאי יותר מאוחר בשנת '50 עבד בחולון, היה גר בשכונת התקווה.

ש: הבנתי. עכשיו בוא נתעסק בפרק הזה של הגיוס שלך למחלקה הערבית או למחלקה הסורית. תיכף נברר בדיוק מה זה היה. איך קרה, מי בא אליך כדי לגייס אותך?

ת: יותר מאוחר קראו למחלקה היחידה הסורית, שעבדנו מאחורי הקוויים.

ש: אבל לפני זה, בהתחלה, ספר לי מהתחלה.

ת: ב-1940, באוגוסט ספטמבר בערך, הזמינו אותי בוועד הפועל של ההסתדרות, החבר ישראל גלילי היה חבר המפקדה של ההגנה. מי קיבל את ההמלצות אני לא יודע. יכול להיות שחיפשו את השמות שלנו של הפעילים בדמשק שהיו בחלוץ. ... הזמינו אותי לשיחה שם. אמר לי – עכשיו מלחמה, והמצב של יהודי סוריה, אם במקרה הגרמנים יגיעו לשם, יהיה קשה. אתה בתור ... שהיית בחלוץ בדמשק, אתה מוכן להתנדב ללכת כדי להגן, לשמור על יהודי דמשק בשליחות? אמרתי לו שכן. טוב, זו היתה השיחה כי אז אני הייתי כבר חבר ההגנה. מיום שעליתי ארצה אני הצטרפתי להגנה. גם כשעבדתי בחולון עבדתי באופן אוטומטי בהגנה, אז בסדר. באותו זמן הוזמנו עוד כמה חברים אבל אני לא ידעתי. שלם מוואס הוזמן אז, יוסף קוסטיקה הוזמן. הרבה הוזמנו.

ש: דוד עיון?

ת: דוד עיון יותר מאוחר. אנחנו לא ידענו האחד מהשני. בסוף אני מקבל מכתב הזמנה עוד הפעם לוועד הפועל של ההסתדרות ברחוב אלנבי, איפה שעכשיו המשביר לצרכן. אני באתי, אז הוא אמר – אנחנו יודעים את כל ההיסטוריה שלך, את כל העבר שלך, כל מה שהיה ש: מי זה, גלילי?

ת: ישראל גלילי, כן. הראש שלו היה משה סנה זכרוננו לברכה, היה ראש ההגנה כאן בארץ. [אמר] – אתה תלך תעבור קורס ואימונים עם עוד כמה חברים. שם תכיר אותם. אני באותה תקופה הייתי חבר של שלם מוואס ויוסף קוסטיקה. כל פעם שהייתי יורד לתל אביב עוד לפני שעברתי לחולון, הייתי חבר איתם ביחד. הם הוזמנו. לא סיפרו לי ואני לא סיפרתי להם כי ככה היו ההוראות שקיבלנו, לא לספר לאף אחד. אותו יום מיועד שאנחנו היינו צריכים לנסוע זה היה ביום ראשון. במוצאי שבת אני ירדתי להיפרד מהחברים. אמרתי להם שאני נוסע לחיפה לבקר חברים שלי שהרבה זמן לא ראיתי אותם, אעדר אולי איזה שבוע ימים. לא אמרתי להם שום דבר והם גם לא אמרו לי שום דבר. רק אמרו לי – איפה בחיפה? אמרתי – בנווה שאנן, איפה שהחברים הדמשקאים נמצאים.

ש: בנווה שאנן בחיפה?

ת: בנווה שאנן בחיפה גרו רוב הדמשקאים.

ש: אתה מתכוון רחוב השומר אולי.

ת: רחוב השומר, רחוב נווה שאנן, בסביבות האלה. אבל בשומר הכי הרבה.

ש: היה רחוב נווה שאנן בחיפה?

ת: אזור נווה שאנן. אבל ברחוב השומר היו הרבה דמשקאים. למחרת, בשעה המיועדת שאני נכנסתי לשם, אני רואה

ש: לאן לשם?

ת: הקורס היה בבית אורן ביערות הכרמל.

ש: איפה התכנסתם?

ת: שם, בקיבוץ, בבית אורן. שם היה קורס ההדרכה. שם ראיתי את יוסף ואת שלם. – מה אתם עושים פה? – מה אתה עושה פה? – למה לא סיפרתם? – למה אתה לא סיפרת? אמרתי – זו היתה ההוראה, לא לספר. ואז ידענו, וידענו ... יעקב סעד ויצחק יופה ...

ש: אז הייתם כבר חמישה?

ת: חמישה דמשקאים. אחר כך באו עוד אחד מחיפה

ש: מי זה?

ת: ... חבאז אולי, לא זוכר שם משפחה. היו עוד כמה. והיו עוד

ש: חלבים?

ת: לא חלבים, אף חלבי לא היה. היו אשכנזים. באו והתאמנו ביחד. בהתחלה, אחרי כמה ימים, אנחנו רואים שהקורס לא הולך לפי מה שאמרו לנו, שבהתחלה נשתמש באקדח להתגוננות ... ללמד אותנו חמרי חבלה

ש: מי לימד אתכם חמרי חבלה?

ת: שם היה מדריך אחד אנגלי

ש: קצין אנגלי?

ת: קצין אנגלי והיו שניים שלושה מדריכים ישראלים. אחד מהם היה שיצא עם 23 יורדי הסירה.

ש: מי זה היה?

ת: לא זוכר את שמו.

ש: אחד מאלה שטבעו?

ת: אחד מאלה ... בהדרכת הקורס ... אנחנו עברנו את הכל ובסוף ראינו שזה לא ענין של ללכת להגן על

דמשקאים. משהו יותר רחב, משהו יותר עמוק. הם הרגישו שאנחנו מתבלבלים ואנחנו מסתודדים בינינו.

עברנו יפה את הקורסים, איך ללכת בלילות לפי הכוכבים, איך לזכור מקומות שמסמנים אותם, איך לחזור

אחרי שעתיים שלוש ולהגיע לאותו המקום. אז קראו לאליהו ששון, אבא של משה ששון

ש: קראו לו מאיפה?

ת: הוא היה אז פה פעיל.

ש: איפה?

ת: בארץ. היה אישיות ידועה.

ש: ישב בירושלים?

ת: כן. קראו לו לבוא לדבר איתנו, להשפיע עליו, להסביר לנו מה המטרה שאנחנו אליה ... הוא בא

והסביר לנו, אמר לנו – חברים, נכון שהמטרה שלכם היא להגן על יהודים, אבל גם היות שאנחנו נמצאים

במלחמה ובנות הברית, אנגליה וחלק מהצרפתים, דה-גול, עובדים עם בנות הברית וחלק, אנשי וישי,

עובדים עם הגרמנים, במידה שהגרמנים יגיעו לסוריה יהיה מצב קשה מאוד גם ליהודים. אנחנו צריכים

אנשים שימסרו אינפורמציה, לדעת ידיעות, להתבסס שם. אתם מכירים כל פינה בדמשק, אתם מכירים

את הכל ואתם אנשים חלוצים.

ש: כן.

ת: כולנו השתכנענו ללכת. כשגמרנו את הקורס נתנו לכל אחד משכורת חודשית ואמרו לנו שיודיעו לנו

מתי יוצאים. כל אחד צריך לצאת בכוחות עצמו באיזו דרך שהוא רוצה. אם זה בפספורט, אם בלתי

לגאלי. איזו דרך שהוא רוצה ויגיע ליעדו. היעד שלי ושל שלם מואס היה ביררות. הוא יצא שבועיים

לפניי. אני יצאתי בספטמבר 1940.

ש: כמה זמן הקורס נמשך?

ת: חודש ימים. פחות מחודש ימים ...

ש: מי היה מפקד הקורס?

ת: לא זוכר. היה מחברי ההגנה. אני עליתי ארצה עם סרטיפיקט ולא עזבתי את הנתינות הסורית שלי.

נשארתי עוד נתין סורי. הלכתי ליפו לקונסול הצרפתי וביקשתי ויזה לנסוע באופן חפשי לביקור בדמשק.

ש: לקונסול הצרפתי פה בתל אביב?

ת: לא, ביפו. בתל אביב אז לא היה. הקונסול היה ביפו ובירושלים. אלה היו המקומות ... הוא ראה

שהכל בסדר, שאני נתין סורי, נתן לי פספורט. הודעתי להם שכבר יש לי פספורט, יש לי ויזה. נתנו לי

תאריכי נסיעה ונסעתי באפן חפשי לשם. זו היתה היציאה הראשונה שלי לשם. שם אמרו לנו להתמקם ולקבל הודעות. יותר מאוחר ידענו שיוסף קוסטיקה הגיע לטריפולי, למקום שהיה מיועד. שבועיים לפנינו הגיעו לדמשק יעקב סעד ויצחק יופה. הם פתחו עסק. הוא עבד במאזניים עם יצחק יופה. ואלה שלוש הנקודות שהיו [בהן] חוליות. היות שלא היה לנו קשר עם הארץ, לא היה שום דבר, פעם בחודש היה אחד מאיתנו נוסע ארצה לשלושה ארבעה שבועות. מי בדרך לגאלית, מי בדרך בלתי לגאלית. היה מקבל את ההוראות מה אנחנו צריכים לעשות, היה חוזר ... העיקר אמרו לנו לבחור בתים ולהתבסס בעסקים כדי להיות מקומיים. אני הייתי שבוע ימים או שבועיים אצל משפחת צאלח בביירות, קרובים, בני דודים. הייתי אצלם ואחר כך עזבתי. שאלו אותי למה באתי, אמרתי שרוצים לגייס אותי בארץ ואני לא רוצה ללכת לצבא, באתי לכאן עד שתעבור המלחמה ואחר כך אני אחזור. רצו שאני אשאר אצלם אבל לא רציתי כדי לא לסכן אותם ולהיות גם יותר חפשי ... הלכתי. לפי ידיעות שקיבלתי אחר כך ראיתי איפה שלם, ניפגשתי איתו, שכרתי לי חדר מרוהט

ש: בביירות?

ת: בביירות. הוא גם כן שכר חדר, כל אחד במקום אחר. אנחנו היינו ניפגשים וכל פעם מישהו היה נוסע לדמשק. היינו מקבלים הוראות, מוסרים הוראות, וכך היה הקשר בינינו עד הפלישה של בנות הברית לסוריה.

ש: השאלה היא מה עשיתם שם בעצם? אילו הוראות הייתם מקבלים חוץ מההוראה המרכזית להתבסס, להקים בתים, להיות מקומיים?

ת: רק את זה. שביום המועד, מתי שצריך לעשות משהו, שנהיה מוכנים.

ש: משהו הכוונה פעולות חבלה?

ת: נכון. כי אנחנו, מה שלמדנו, מה שלימדו אותנו, המטרה היתה לשכור דירה, עסק, חנות ששם נוכל לאחסן חומר נפץ שישלחו לנו ומתי שיבואו עוד אנשים ואנחנו נצטרך לפעול, שיהיו נקודות אחיזה בסיסיות. שיהיו נקודות אחיזה ראשוניות לפעולות יותר מאוחר.

ש: והיה ויגיע הצבא הגרמני, נכון? זה היה החשש?

ת: ... הגרמנים למעשה שלטו כאן, כי הם שלטו על וישי. הנציג הגרמני היה נמצא בדמשק ובביירות והם פעלו [לפי] מה שהם רוצים. זה היה באופן רשמי. למרות שהגרמנים לא היו שם, הנציגים שלהם היו שם והם השפיעו ועשו מה שהם רצו, כי וישי נתנה את ההוראות לקצינים שלה בסוריה. אלה שעברו לדה גול עברו לדה גול, ואלה שנשארו נאמנים לוישי נשארו שם.

ש: בסוריה ולבנון?

ת: כן.

ש: יפה. עכשיו, היתה הפלישה של כוחות הברית ביוני 1941 עד כמה שאני זוכר? מתי רשמתי?

ת: 5.6.1941. כוחות הברית יחד עם החברים, זאת אומרת אנשי הפלמ"ח. משה דיין ויגאל אלון ז"ל, יחד עם האנגלים נכנסו לביירות. חלק לדמשק, חלק לביירות. דמשק נכבשה ב-18.5.41

ש: על ידי כוחות הברית.

ת: כן.

ש: אני רואה שיצאה סירת הכ"ג ב-18.5.

ת: אה, נכון, ב-18 לחודש.

ש: הסירה של כ"ג יורדי הסירה לפעילות חבלה בטריפולי, ב-18.5.41. וב-21.6.41 נכבשה דמשק.

ת: זאת אומרת אחרי חודש וחצי

ש: וב-14.7.41 נחתם הסכם שביתת הנשק בין סוריה ולבנון, זאת אומרת עם המשטר הצרפתי?

ת: כן. אחרי התאריך הזה שנחתם ההסכם של שביתת הנשק, אז הכוחות הישראליים, חברי ההגנה, יכלו

כבר לנוע באופן חפשי בסוריה ולבנון. הצליחו להביא רק משדר אחד יומיים לפני כיבוש דמשק.

ש: אלחוט?

ת: אלחוט. הם הגיעו לדמשק בדרך בלתי לגאלית. יעקב סעד ידע, קיבל אותם

ש: מי אלה היו שהביאו את המשדר?

ת: חיים לבקוב ויהודה שבח.

ש: יהודה שבח התימני?

ת: כן.

ש: הם הביאו את המשדר לדמשק?

ת: כן. אז סידרו אותם בבית כנסת בג'ובר מחוץ לרובע היהודי. שם הם הסתתרו.

ש: איפה שבית הקברות?

ת: לא בית הקברות.

ש: ליד?

ת: לא. אפילו רחוק מאוד. באזור של כפרים ערבים. ג'ובר זה בית כנסת שהיה מחוץ לרובע היהודי. אבל

שם היו עולים יהודים להתפלל שם ...

ש: אז נתנו להם את הדירה למעלה מעל בית הכנסת?

ת: כן.

ש: שם הקימו את המשדר?

ת: יעקב סעד הצליח לסדר איזה מקום להפעיל שם את המשדר.

ש: על גג בית הכנסת?

ת: לא, במקום אחר לגמרי.

ש: בג'ובר אבל?

ת: לא בג'ובר, בדמשק, בצלחיה. זה מחוץ לרובע היהודי, רחוק מאוד. זה מקום שהיתה בו משפחה

דמשקאית שהיה לה שם בית. יעקב הכיר אותם ושם ... אבל אחרי 24 שעות כבר נכבשה דמשק וכבר

היו חפשיים.

ש: איזו משפחה זו שנתנה

ת: משפחת פסח.

ש: פסח מה?

ת: אליעזר פסח. מהמשפחה שלו.

ש: משפחת אליעזר פסח שבאה לאחר מכן להנה, לארץ?

ת: כן. הוא היה חבר של יעקב סעד, יעקב סעד השפיע עליו. הוא אמר שהפלישה כבר היתה והיהודים מקווים כבר להגיע לכאן ואנחנו צריכים להעביר להם ידיעה. אז נתנו את המקום בשידור הראשון לארץ. אחרי 36 שעות כבר נכבשה דמשק ולא היה צורך כבר. הישראלים, המפקדים, המפקד של היחידה שלנו היה דוד הכהן, ראש עיריית חיפה לאחר מכן.

ש: אז הוא היה?

ת: מנהל סולל בונה והקצין המקשר בין ההגנה והבין האנגלים. מאחר ונעשו הרבה עבודות של סולל בונה בסוריה ולבנון, הוא גם המשיך לתת לנו הוראות וגם ... את הכל.

ש: אז אני מבין שאחרי הפלישה בעצם כבר לא היה בכך צורך, נכון?

ת: היה צורך. בינתיים אנחנו בביירות שעוד לא נכבשה.

ש: אה, קודם נכבשה סוריה?

ת: נכבשה דמשק. אחרי שנכבשה, יומיים לפני הסכם שביתת הנשק, נכנסו לביירות.

ש: האנגלים?

ת: כוחות הברית. זה היה יותר מאוחר. ואז הקשר בינינו ובין דמשק היה בלתי אפשרי. אנחנו קיבלנו ידיעות בכל מיני דרכים. למחרת הסכם שביתת הנשק הגיע דוד הכהן עם עוד מישהו מהמפקדים שלנו שהיה אז ממונה עלינו בארץ, והוא היה צריך להיות איתנו בזמן הפעולה והוא לא בא. אנחנו לא יודעים, יש אומרים שפחד לבוא. אחר כך הם פיטרו אותו. זה היה אשכנזי אחד, הם פיטרו אותו. בא דוד הכהן והודיע לנו מה עלה בגורלה של הסירה, באיזה תאריך היא יצאה כמה ימים לפני הפלישה ושנעלמו עקבותיה. עד שהתקרבה מאוד לנמל, ליעד שלה, היה קשר ביניהם. פתאום ניתק הקשר ולא יודעים מה עלה בגורלם. נתן לי הוראות ללכת ליוסף קוסטיקה שהיה בטריפולי, אולי הוא יודע משהו, אולי שמע משהו, ללכת לשם ולחפש ידיעות, עדים, משהו. הלכתי ליוסף קוסטיקה וסיפרתי לו את זה. הוא אמר לי ששמע איזה שמועות, אבל הוא לא יודע [והציע] – בוא נצא. לפני שיצאנו לשטח דרך החוף, לסרוק את החוף, לראות, לשמוע, לקבל ידיעות, הוצאנו תעודות שאנחנו עובדי הצלב האדום בכדי שבמקרה שמשטרה או מישהו ישאל אותנו מה אנחנו עושים פה, אנחנו דמשקאים

ש: אבל ממי הוצאתם את התעודות האלה?

ת: מישהו שיוסף קוסטיקה הכיר אותו בטריפולי, יהודי אחד, שהיה ידוע שהיו לו מכירים שם או משהו. אז הוא אמר לו שאנחנו צריכים לחפש ידיעות על אנשים שנעלמו. לא אמר לו שהוא מישראל. אז הוא השיג לנו שתי תעודות, לי ולו, ויצאנו.

ש: של עובדי הצלב האדום בביירות?

ת: בטריפולי.

ש: ... כל פעולת החיפוש הזו והחקירה הזו, אתה היית כל הזמן עם יוסף קוסטיקה?

ת: כל הזמן. שבוע ימים. סרקנו בערך 4 קילומטר דרך החוף של טריפולי כדי למצוא משהו, שרידים. מטריפולי צפונה יותר המשכנו הלאה ולא מצאנו שום דבר ממשי.

ש: אני מבין שבתו הזיקוק היו מצפון לטריפולי.

ת: קרובים לטריפולי.

ש: אבל מאיזה כיוון מצפון או מדרום?

ת: אני חושב מצפון.

ש: אז מה החיפושים שלכם העלו?

ת: לא העלו שום דבר. אחר כך, אחרי שאני חזרתי וסיפרתי לדוד הכהן שלא מצאנו משהו ממש, יותר מאוחר, אחרי חודש, יוסף קוסטיקה סיפר ששמע שיש חלקים של גופות, בגדים, חלקי סירה שנמצאים שם באיזה בית חולים. הוא ושלם מואס הלכו לשם לחפש ולמצוא משהו. הם אומרים שראו עוגן הצלה של סירות מישראל, מצאו איזה סימן, נעליים של קיבוצים משהו. אבל משהו ממשי כדי לאתר גופות מהסירה, שום דבר לא גילינו.

ש: נדמה לי שיוסף קוסטיקה סיפר שהוא אפילו דיבר עם זה שקבר

ת: אלה דיבורים. רציתי לראות אם יש איזה קבורה, יש איזה קבר או משהו. הוא שמע ממשהו שנמצאו משהו וקברו, אבל הוא בעצמו לא אימת את זה וגם בארץ לא קיבלו את זה. היתה תקופה שהצרפתים, אנשי דה-גול שירתו שם כמה שנים יכלו ללכת לשם, לחפש, להוציא. כי הם שירתו, לא היה משהו שיפריע להם. האנגלים עבדו עם אנשי דה-גול. אנשי דה-גול היו שם באזור כמה שנים עד שנגמרה המלחמה. יכלו ללכת לסרוק כל שטח, כל פנה, אפילו לחקור אנשים שם ולהוציא. הנציב העליון הצרפתי שהיה שם באזור, היה חי ונמצא בצרפת ויכלו להיפגש איתו ולקבל ידיעות ממנו. לא היה שום דבר. לפי דעתי לא מצאו שום דבר מיוחד. מה שאמר יוסף אלה שמועות.

ש: מי היו האנשים בסירה הזו? היו דמשקאים שם?

ת: לא, לא היו שום דמשקאים. היו 23, ביניהם היה מדריך שלנו שהדריך אותנו בקורס ביערות הכרמל.

ש: מי זה היה?

ת: לא זוכר את שמו. כולם היו מפקדים בהגנה. אנשים מובחרים.

ש: והיה איתם גם הקצין האנגלי שהיה ה-24.

ת: כן.

ש: אוקיי. אז אתה ממשיך את הפעילות שלך, מתמקם, ומה קורה לאחר מכן?

ת: אחרי שהיתה שביתת נשק והכל, אני חשבתי, כולנו חשבנו שגמרנו את התפקיד שלנו כי כבר אין אויב שם, יש את בנות הברית, אנשי דה-גול, הכל חפשי, אנשים שלנו נסעו ובאו, סולל בונה התחילו לעשות עבודות בכל סוריה. זאת אומרת זרימת הכוחות שלנו היתה חפשיה מאד. הבנו שאנחנו אין לנו, כבר גמרנו את התפקיד שלנו ואז אני רציתי לפני שנעזוב ונחזור ארצה, כי אז הייתי רווק, לרדת לדמשק. לטשתי עין על איזו בחורה, להתארס איתה, להתחתן ולהביא אותה ארצה. אמרתי למפקד שאני יורד לדמשק, זו המטרה שלי, להתחתן ולחזור ארצה. אמר בסדר, נתן לי את האוקיי, נסעתי. אחרי שבוע, עשרה ימים ... את הבחורה שהכרתי אותה, עשינו את ההסכמים עם ההורים שלה וקבענו את החתונה לראש חודש חשוון, חודש אוקטובר 41'. אני חוזר לביירות

ש: יחד איתה?

ת: לא. רק ... הייתי כמה ימים. אמרתי שהם יודעים שאני עובד במסחר, שאני סוחר

ש: פתחת חנות, נכון?

ת: לא חנות, רק שותפות עם כל מיני אנשים שיש להם חנויות. איתם הייתי, כאילו קונים דברים ביחד, משתתף בסכום הכסף.

ש: מה הייתם קונים?

ת: בדים, גלנטריה, כל מיני דברים.

ש: היית מין סוכן כזה שלהם?

ת: גם סוכן וגם סוחר פרטי. גם למכור סחורה לדמשק. ככה שכל מי ששואל מה אני עושה, אני סוחר. יש לי מישור, בחנות יש לי סחורה שם. כשחזרתי לביירות להודיע למפקד ... בינתיים התחלף המפקד ובא יגאל אלון, התמנה למפקד שלנו.

ש: איך קראו לכם אז?

ת: היחידה הסורית. הוא בא סיפרתי לו שאני דיברתי עם המפקד הקודם שהיה, וירדתי לדמשק ושאני ש: עומד להתחתן.

ת: אמר לי – להתחתן אתה יכול, אבל לעזוב את היחידה אתה לא יכול. מה עושים? אמר – יש לך חופש חודש ימים עד שנדע. בינתיים מתארגנות קבוצות חדשות שצריכות לבוא מהארץ. מארגנים אותם, מלמדים אותם וכל מה שצריך. הם יבואו, אתם צריכים להיות המדריכים שלהם, אתם צריכים ללוות אותם בכל ... אף אחד לא משתחרר. אני באתי בכל זאת אמרתי, עוד פעם ביקשתי שידבר עם המפקדה שאני כבר קבעתי את זמן החתונה ואת הכל, ואני רוצה שישחרר אותי. אמר לי טוב, הוא ידבר אבל לא מבטיח. בינתיים, אחרי שבועיים ירדתי לדמשק כדי לעשות את כל ההכנות, את מה שצריך. בינתיים החברים, גם שלם, גם יוסף קוסטיקה, חיפשו אנשים, מוכתארים ערבים, כדי להוציא תעודות זהות אמיתיות ערביות סוריות, בשביל אלה שצריכים לבוא. יגאל אלון רצה לאמת את זה ולראות את זה אז הוא אמר לנו – כל אחד מכם ילך להוציא תעודה, אתם הראשונים, כדי לראות איך שזה פועל. אני הייתי בדמשק.

ש: כן.

ת: הוא שלח עם יוסף את שם המוכתאר, את הכתובת שלו, את המקום ללכת אליו, לנהל משא ומתן, לגמור על סכום הכסף. כבר דיברו איתו שכמה אנשים ערבים שיצאו מהבתים שלהם, שלא גרים בדמשק, רק ילידי דמשק, נמצאים בביירות או חלב או מקומות אחרים ולא יכולים עכשיו להסתובב בלי תעודת זהות ומוכרחים להוציא תעודת זהות אמיתית. בהתחלה חשבתי ללכת רק לבדוק את הענין בשביל אחרים. המוכתאר שאני באתי אליו, הוא חשב שאני האיש שצריך ... אז הוא ראיין אותי, דיבר איתי, הסתכל עלי ואמר – בסדר גמור, הכל ידפוק כמו שעון, אל תדאג. תבוא עוד יומיים, תביא תמונות, יש לי כבר שם שמתאים לגיל שלך. אני לא רציתי אז להגיד לו שזה לא בשבילי, בשביל מישהו אחר. אמרתי – אם כבר אני נמצא והגעתי, אנחנו מנסים לבדוק. חזרתי, הודעתי את זה לחברים. באותו היום המיועד שלחו חבר אחד לשמור עלי שהלכתי למשרד הפנים בדמשק להוציא את התעודה. שלושת רבעי שעה, שעה הייתי שם, הסתובבתי, ראיתי אותו, הגיש אותי לפקיד ונתן לו את השם, מילא את הטפסים, חתמתי, שמתי את החותמת, נתתי את הכסף מה שצריך בשביל משרד הפנים. נתתי לו את התמונות. תוך שעה נתן לי את

התעודות ויצאתי עם התעודה. השם שלי בתעודה הערבית חסן אבן חסין אלמוֹןֶחם, ושם אמי סעדה. יצאתי עם התעודה בריצה, נסעתי לביירות, הראיתי ליגאל את התעודה. הוא שמח מאוד ואמר – עכשיו אנחנו נתחיל לשלוח אנשים ששולטים בשפה הערבית, חלק מאלה שיבואו הם דמשקאים. אני רק רוצה לקחת אותה. לך יש תעודה, אתה יכול להסתובב. אני רוצה להראות את זה לקצין האנגלי ולמפקדה בארץ.

ש: יש לי שאלה. עד שהגיע יגאל אלון, איך קראו ליחידה שלכם עוד כשהייתם שם אחרי האימון היעירות הכרמל שם

ת: לא היה לה שם מיוחד. אמרו לנו – אתם דמשקאים ילידי דמשק, אתם ילידי סוריה, אתם הולכים לשם כדי להיות הגרעין לאלה שיבואו אחריכם. אחרי הפלישה קראו לה היחידה הסורית.

ש: לפני זה היה לה שם?

ת: לא היה לה שם. בודדים היינו אז.

ש: הבנתי. אבל אחרי הפלישה, כשהגיעה הקבוצה השנייה שאתם הייתם אמורים להדריך אותם, איך קראו אז ליחידה?

ת: היחידה הסורית. עד שהתפרקה. עד עכשיו אנחנו רשומים בפלמ"ח כחברי היחידה הסורית.

ש: אז אני מבין שהחדשים הגיעו, ו-?

ת: אז התחתנתי ובאתי עם האשה לביירות שהיא לא יודעת שום דבר. ידעה שאני סוכן. החדר שאני הייתי בו עם עוד חבר, החבר עזב והלך לגור במקום אחר. באותו החדר אני

ש: מי היה איתך בחדר? גם מהיחידה הסורית?

ת: כן. לא זוכר את השם שלו. היה מיועד ללכת לאיזה מקום אחר.

ש: לא משנה.

ת: אחרי חודש ימים בערך בא יגאל אלון ואמר לי – הגיע הזמן, שלח את אשתך ארצה כי צריכים להקים נקודה בחלב, יש כבר שני אנשים שצריכים להיות, עמנואל סידס ומאיר לוי מראש פנה. הם יהיו שם, אתה תלווה אותם, תהיה איתם חודשיים שלושה עד שיתבססו ואתה חוזר.

ש: הם היו אשכנזים?

ת: אחד אשכנזי, אחד לא אשכנזי. ... שניהם לא אשכנזים.

ש: סידס זה לא שם אשכנזי.

ת: לא. עמנואל סידס היה ספרדי מתל אביב. מאיר לוי מראש פנה.

ש: הוא גם כן היה ספרדי?

ת: ספרדי, כן. בהתחלה היה הרוב ספרדים אבל יותר מאוחר גם אשכנזים.

ש: אז הגעתם לחלב והקמתם שם נקודה.

ת: אחרי שעברתי עם אשתי ארצה, הבאתי אותה להורים שלי בחולון, פה בבית איפה שאני גר ...

ש: באיזו שנה זה היה?

ת: זה היה בשנת '41.

ש: סוף '41?

ת: בקיץ. אחרי החתונה.

ש: באיזה תאריך התחתנתם?

ת: ב- '41, בראש חודש חשוון, בספטמבר. אחרי חודש, חודש וחצי, כמעט בסוף השנה, החזרתי אותה להורים ואמרתי לה שאני מוכרח ללכת היות שכאן בארץ מגייסים בחורים רווקים או נשואים בלי ילדים ואני בורח כי אני לא רוצה להתגייס, ואני ... היות שאני נשוי, להגיש בקשות שאני נשוי אולי ישחררו אותי ואני אצטרף אליך. הייתה לה ויזה לשלושה חודשים, היא הייתה שלושה חודשים.

ש: היא עלתה חוקי כמו שאומרים?

ת: חוקי. הוצאנו לה ויזה באופן חוקי והיא עלתה לארץ. אני חזרתי, ליוויתי את החברים האלה, הייתי איתם חודשיים וחצי בחלב עד שהתבססו והסתדרו יפה מאוד, וחזרתי לביירות. בינתיים לאשתי נגמרו שלושת החודשים והיא חזרה להורים שלה בדמשק. אמרתי לה שאני צריך לנסוע לאיזה דבר, איזה עסק חדש עם מישהו, אז נסעה להורים שלה בדמשק. באותה תקופה הוא אמר לי - אנחנו צריכים להקים נקודה, לפתוח עסק ממש בעיר חומס, עיר גדולה בין דמשק לחלב. אתה ועוד חבר אחד תהיו שם. בהתחלה אמרו לי שיצחק יופה יהיה שותף שלי. יותר מאוחר שזה לא הסתדר אמרו שישלחו מישהו אחר. אבל בינתיים יוסף קוסטיקה ויצחק יופה הלכו לחומס, שכרו חנות, שכרו דירה למגורים, באו ונתנו לי את המפתחות, יגאל אלון נתן לי את ברכתו ואמר לי - תלך, עוד שבועיים שלושה יצטרף אליך השותף ואתם פעם תהיו יחד, פעם תתחלפו.

ש: הבנתי. תגיד לי, מתי נסגרה הפעילות הזאת של היחידה הסורית וחזרתם? מתי אתה חזרת?

ת: אני חזרתי בספטמבר '43.

ש: היית בחלב?

ת: כן, הייתי בחומס. בחומס הייתי מאז שפתחתי את העסק עד התקופה הזו שאני הייתי בחומס בחנות אני הייתי מדי פעם בא ומבקר בדמשק את אשתי. בשבועות אותה שנה, '42, בא יוסף קוסטיקה אלי ואמר לי שאשתי בהיריון וצריך לדאוג להעביר אותה ארצה. בסדר. אין ברירה, סגרתי את החנות, כי השותף שלי עוד לא בא, הילד שלו היה חולה והעסק עוד לא שגשג. אני בינתיים סגרתי לכמה ימים ו[אמרתי] שאני יורד לדמשק, בשביל השכנים שלא יחשדו. ירדתי לדמשק ותיכף ומיד הוצאתי לה רישיון עוד הפעם נסיעה לארץ שתהיה אצל ההורים. אמרתי מה שבטוח בטוח. אמרתי לה - אני לא יכול להחזיק אותך בביירות, שם ההורים שלי ישפיעו עליה, בדמשק לא טוב שתישארי אצל ההורים שלך גם אין להם מקום. קיבלה ויזה פעם שניה, נסעה לארץ ואני חזרתי לחומס לפעילות, לחנות שלי. שם היה תפקידי להכין נקודת בסיס, מקום לאחסן כל מיני חמרים, דברים, מה שצריך

ש: חמרי חבלה.

ת: לאלה שצריכים לבוא אחר כך לפה, ומשם צריכים לשלוח אנשים מהחוליות שיבואו לאזור חומס לפעולה.

ש: מתי נסגרה הפעילות שלך?

ת: הפעילות שלי לא נסגרה. בינואר '43 כשאשתי כבר התקרבה ללידה ונגמרה לה הויזה שהייתה בארץ, ולי היה אישור ישיבת קבע בישראל. הגשתי את הבקשות לקונסול האנגלי בדמשק שייאשר לה להישאר בארץ כי לי יש סרטיפיקט, יש לי זכות קבע. נתתי את כל תעודות הנישואין וכל התעודות שצריך. אמר לי

– מתי שיגיעו אשלה אליך. נתתי לו את הכתובת בדמשק של ההורים שלה. עד אותו זמן שהתקרבה הלידה שלה ונגמרה לה הויזה חודש לפני הלידה, חזרה לדמשק פעם שניה. לרוע המזל הרגישה לא טוב. היתה לה לידה מוקדמת והבת שנולדה קיבלה צהבת. אני מיד כשנודע לי הדבר הזה סגרתי את העסק, לא חיסלתי אותו, רק סגרתי אותו ובאתי לדמשק. הכנסתי אותם לבית החולים, את אשתי והתינוקת. התינוקת החזיקה מעמד שבועיים. חלתה בצהבת, לא החזיקה מעמד. אשתי היתה עוד שבוע ימים בבית החולים עד שהתאוששה. אחר כך יצאה מבית החולים. אמרתי לה – בואי נלך להוציא לך את הויזה עוד הפעם שתסעי להורים שלי שתהיי שם, כי אני מוכרח להישאר פה עוד כמה חודשים לסדר את הדברים.

ש: אני מבקש לשאול עוד כמה שאלות בנושא של מאותו רגע שבו אשתך בסוריה יולדת. מה קורה איתך לאחר מכן? אתה שולח אותה ארצה נדמה לי, נכון?

ת: לפי זה אני רצייתי להשתחרר כי כבר בשנת '41, אחרי הפלישה, כבר הבטיחו לי שישחררו אותי. בכל זאת עברה עוד שנה ולא שיחררו אותי. אמרתי שעכשיו, אחרי שאשתי ילדה והפסדתי בת שנולדה ונפטרה תיכף ומיד, שישחררו אותי. התשובה היתה שזה לא בידם. זאת אומרת המפקד המקומי, "עבדו", יהודה בן ישראל [אמר] שהוא לא יכול. הוא ישלח לארץ את כל הפרטים של מה שקרה לי ויבקש עוד פעם שישחררו אותי.

ש: אתה מתכוון למפקדת ההגנה?

ת: לא, למי שאחראי על המחלקה שלנו. אנחנו כבר היינו יחידה סורית ... והיה לנו מפקד מיוחד בשביל זה, יגאל אלון. הוא היה תקופה בסוריה ואחר כך עבדו בא במקומו, הוא היה בארץ, מקשר עם הקצין האנגלי יחד עם דוד הכהן מחיפה, מסולל בונה. אני חיכיתי, אבל לא חזרתי לחומס כמו שהזכרתי לך בפעם הקודמת, כי אני אמרתי – אתם הבטחתם לי שותף שיבוא אחרי חודש ועברה שנה שלמה. אני לא מחדש את החוזה לחנות ולבית בחומס. נשאר עוד חודש ימים כדי לגמור את החוזה. תשלחו בן אדם שיהיה שם לחדש את החוזה ושילך לשם במקומי ... אם לא אני סוגר את העסק. אמרו שיטפלו בזה. עבר חודש ימים ולא נעשה שום דבר. נסעתי לחומס, סגרתי את החנות, מכרתי מה שהיה שם, החזרתי את המפתחות לבית הבית של החנות ובעל הבית של הדירה וחזרתי לדמשק. הבאתי להם עובדה גמורה.

ש: לקחת את אשתך?

ת: אז התחלתי לטפל כדי לשלוח אותה לפה.

ש: לשלוח אותה לארץ להורים שלך?

ת: כן. היא היתה כבר פעם.

ש: ההורים שלך חיו איפה?

ת: בחולון. בבית שלי איפה שאני גר עכשיו. איפה שהייתי בשנת '37, כשעליתי לחולון, יחד עם ההורים. אז התחלתי לטפל כדי לעשות לה ויזה עוד הפעם לשלוח אותה ארצה. הגשתי בקשה אמרו שאבוא בעוד שבועיים, כי היא כבר נסעה בפעם הראשונה ולא היה צריך הרבה פרוצדורה, היה רק צריך לחדש עוד הפעם. כשבאתי אחרי שבועיים לשם, לקונסוליה הבריטית בדמשק, לשמחתי התשובה לבקשות שהגשתי בזמנו אז שאני תושב ישראל ויש לי זכות ... זאת אומרת התחנתני ונתתי את כל ... הגיע האישור

מהקונסול האנגלי בירושלים שכל מה שאמרתי זה נכון. נתנו לאשתי את האישור לנסיעה בלי שום בעיות, בלי שום דבר.

ש: ההורים שלך אתה אומר לי הגיעו לחולון ב-1937?

ת: יחד איתי. ב-34' הגענו ארצה, היינו עד 37', ב-37' נכנסתי לשיכון בחולון ועברתי יחד איתם.

ש: כשאתה אומר שב-34' באתם הנה, זה היה לתל אביב?

ת: כן, לתל אביב.

ש: איפה הם חיו בתל אביב?

ת: בהתחלה בשוק הכרמל ... ואחר כך לקחנו דירה מה שאמרתי לך בית הכנסת פה שבנו צריף של שני חדרים בשטח של משפחת מזרחי. ואז אמרו שאבא שלי בתור לוי יהיה גם שמש בבית הכנסת, כשאישרו את בניית הצריף.

ש: בצריף הזה היו עוד כמה משפחות, נכון?

ת: היתה עוד משפחה אחת של ציון אלפייה. רק התחתן ובא עם אשתו.

ש: רחל?

ת: לא רחל.

ש: אני מדבר על אלפייה מחיפה.

ת: לא. אלפייה מפה, משכונת התקווה.

ש: אבל זה מאותה משפחה.

ת: אותה משפחה. אבל הוא היה חבר בארגון של אגודת בית תרבות, בית עבאס.

ש: אני מבין שהיה בית הכנסת, היה צריף ושתי משפחות חיו בו?

ת: אני עם ההורים שלי היינו בחדר אחד ובחדר השני ציון אלפייה עם אשתו.

ש: בית הכנסת היה עוד חדר אחד?

ת: בית הכנסת זה

ש: מבנה נפרד?

ת: נפרד.

ש: הבנתי. ממה התפרנס אביך כאן?

ת: עבד בכל מיני דברים. הוא היה אז רוכל בדמשק, היה מוכר עוגות, מה שהוא ידע. אז פה היה הולך ללוינסקי, קונה ביצים, היה מסתובב בין הדמשקאים והיה מוכר להם. אותו דבר התעסק כשעברנו לחולון.

ש: גם במכירת ביצים?

ת: גם במכירת ביצים.

ש: במיוחד לדמשקאים?

ת: לא.

ש: לכולם?

ת: או רק לדמשקאים, שכנים שהיו. אבל שם בחולון כמעט לכל השכנים שלנו.

ש: הוא קיבל עזרה ממישהו כשהוא הגיע הנה?

ת: לא, שום עזרה. אני ואחותי עבדנו ועזרנו. לא ביקשנו שום עזרה. אני עבדתי ואחותי היתה גדולה, תיכף ומיד סידרתי אותה בעבודה. עבדה בבית חרושת של סריגה ביפו תל אביב. אבא עבד ... והסתדרנו.

ש: אביך קיבל אישור שהיה פה, אישור אזרח?

ת: לא.

ש: הוא לא פחד שאם האנגלים יתפסו אותו ואין לו תעודת זהות

ת: לא, כשהגיע רשמנו אותו בתור עולה, עולה בלתי לגאלי, כמו כל העולים.

ש: רשמתם אותו כעולה בלתי לגאלי? איפה, בסוכנות?

ת: מה שהיה פה, איפה שהיה, בסוכנות או בעיריית תל אביב או משהו, לא יודע. שם, כמו כל העולים אז שבאו בלתי לגאליים.

ש: מה הוא קיבל אז?

ת: שום דבר.

ש: לא קיבל איזו תעודת עולה או משהו?

ת: לא, אז לא נתנו שום תעודה. מי שרצה עזרה במיטה, שמיכות או משהו. אני לא רציתי שום דבר כי אנחנו יכולנו להסתדר.

ש: אבל נתנו למי שרצה משהו

ת: מי שהיה זקוק נתנו לו.

ש: מי נתן את זה?

ת: הסוכנות.

ש: שאז היתה איפה? איפה ישבה הסוכנות אז?

ת: לא יודע. ברחוב לוינסקי, איפה שרחוב העליה, בהמשך לכיוון גבעת הרצל, שם היו המשרדים של הסוכנות.

ש: שם קיבלו גם את הציוד

ת: כן, וגם מי שהיה צריך מקום לישון, מצאו לו שם.

ש: היה בית עולים שם?

ת: כן.

ש: אז אתה אומר שאביך לא היה זקוק ... קיבל?

ת: אנחנו לא ביקשנו.

ש: עכשיו תגיד לי עוד משהו, הענין הזה של האישור להיות פה, מתי בכל זאת אביך קיבל? מתי הוא הפך להיות לגאלי?

ת: כשקמה המדינה.

ש: ועד אז?

ת: היה בלתי לגאלי כמו כל היהודים שבאו בלתי לגאלי. אני הייתי עם אישור רשמי, אבל הוא ואחותי והאחים שלי היו בלתי לגאליים עד שבקום המדינה הם קיבלו אזרחות.

ש: בשלב כלשהוא אני יודע שהיתה אפשרות להתאזרח, קראו לזה. להורים שלך לא הוצעה אזרחות?

ת: לא. אחרי קום המדינה באה תעודת האזרחות. לפני זה לא היה. אנשים לא הלכו לממשלה, לאנגליה, לקבל אישור מכיוון שפחדו שלא יחזירו אותם. הם היו בלתי לגאליים.

ש: נחזור לגברת שלך. אתה מסדר לגברת שלך את הניירות ואתם מגיעים ארצה.

ת: את הניירות ומביא אותה ארצה. אני אמרתי לה – מקווה שתוך כמה חודשים אני גם כן אשתחרר.

ש: לאן הבאת אותה?

ת: להורים שלי בחולון, לאותה דירה שאני עכשיו נמצא בה.

ש: ואתה נמצא איפה?

ת: ויצמן 24 בחולון. זה היה שיכון ג'. היו 11 אגודות של שיכונים. אנחנו היינו מספר ג'. השיכונים

בחולון הגיעו עד מספר 11.

ש: כל שיכון בנפרד או כל שכונה?

ת: כל שכונה שנבנתה, נתנו לה מספר חדש, עד י"א. היו 11 סניפים של צרכניות. בכל שכונה שנבנתה

נפתח סניף חדש של צרכניה.

ש: זה היה מיועד לפועלים, נכון? חברי הסתדרות?

ת: רק לחברי הסתדרות.

ש: אז אביך היה חבר הסתדרות?

ת: ... בהסתדרות כי אז היו לפעמים מנסים לסדר לו עבודה במקווה ישראל או במקום אחר.

ש: היה חבר הסתדרות?

ת: כן.

ש: רק ככה הוא הצליח להיכנס לאגודה הזאת?

ת: לא, הוא לא נכנס לאגודה.

ש: אתה נכנסת?

ת: אני נכנסתי לאגודה והוא היה

ש: אה, הוא עדיין חי פה בתל אביב, בצריף?

ת: לא. כשאני עברתי לחולון הם עברו יחד איתי. אני בתור רווק היתה לי זכות להעביר את ההורים שלי.

ש: ואז קיבלת את הדירה ברחוב ויצמן בחולון?

ת: כן.

ש: מפני שאתה היית רשום כחבר באגודה?

ת: הייתי רשום. שילמתי עבור המגרש בשכונה, נכנסתי לכל התנאים שהיו, הייתי רווק, קיבלו אותי.

ש: קיבלו אותך מפני שהיית חבר הסתדרות?

ת: ברור. רק חברי הסתדרות אז, אם לא חבר הסתדרות לא קיבלו אותך. היה צריך לשלם 100 לירות

אנגליות כתשלום ראשון והיתר היה כמשכנתא לעשרים שנה.

ש: מה היה גודל הדירה?

ת: שני חדרים עם מרפסת וחצר. עכשיו אחרי כמה שנים, אחרי קום המדינה, אישרו לנו מרפסת גדולה, זאת אומרת להרחיב את הדירה הזו. אבל לא יותר מאשר שני חדרים. הסלון היה קטן ונעשה יותר גדול. יש אנשים שעשו מזה עוד חדר, יש אנשים שהשאירו את זה בתור ...

ש: מה שאתה מתכוון שהיו לך שני חדרים וסלון?

ת: נכון. שני חדרים, אז קראו לזה מרפסת. היא היתה קטנה.

ש: רהיטים קיבלתם לשם או שהיית צריך לקנות לבד?

ת: קנינו לבד הכל.

ש: אז אתה מביא את האשה שלך

ת: מביא את האשה וחוזר לדמשק על מנת לטפל בגמר השחרור שלי. זה נמשך עד אוגוסט אותה שנה '43.

ש: אתה מגיע לארץ?

ת: באוגוסט אני מגיע לארץ עם אשתי.

ש: יש לי שאלה – אתה מגיע לארץ אחרי שאתה היית שליח והיית פעיל במחלקה הסורית. כשהגעת לארץ, מישהו הכיר לך תודה על זה ואמר לך לבוא ולקבל תפקיד מיוחד, תקבל את הכבוד המגיע לך כמישהו שחזר כמו חייל משוחרר?

ת: הדבר היחידי אחרי שעברתי את כל התלאות בסוריה, רציתי מנוחה, רציתי [להיות] עם המשפחה. לא רציתי שום תפקיד, לא פניתי להגנה.

ש: לא הציעו לך אבל?

ת: אני לא פניתי אליהם, הם לא הציעו לי שום דבר. אני תיכף ומיד ברוך השם, פחות משבועיים, כבר היה לי מקום עבודה.

ש: איפה?

ת: בצרכניה. אותו שכן שלי שהיה מנהל הצרכניה רק הוא ידע שאני חזרתי ובא לבקר אותי לברך אותי ואת המשפחה שאני חזרתי. אמר לי – אתה רוצה לעבוד? אמרתי לו – כן, לא עכשיו. אמר – אני מנהל של הצרכניה ואני אקבל אותך בתור עובד בצרכניה.

ש: בשכונה ג'?

ת: שכונות א', ב', ג'. היו לנו אז שלושה סניפים. הוא אמר – אני צריך עובדים ואני יכול לקבל אותך לעבודה. אמרתי לו – בסדר, בראשון לחודש אני אבוא אליך. לא לחץ עלי. שבוע ימים לפני שהגיע סוף החודש הוא אמר – תבוא ותנסה לשבוע ימים ותראה. ימצא חן בעיניך תישאר, לא ימצא חן בעיניך ...

ש: הוא היה דמשקאי?

ת: לא, היה אשכנזי. אבל כל השכנים שלי היו אשכנזים אמרתי לך.

ש: סיפרת לי שבשכונות האלה לא היו דמשקאים.

ת: רק משפחה אחת דמשקאית, משפחת קוסטיקה

ש: איזה קוסטיקה?

ת: קרובים של יוסף קוסטיקה וקרובים של אברהם עבאס זכרונו לברכה, שהיה חבר כנסת. כי אשתו היתה ממשפחת קוסטיקה. הוא בזכות פרוטקציה שלו נכנס לשיכון שם.

ש: בכל אופן גם הם היו חברי הסתדרות?

ת: ברור. בלי [להיות] חבר הסתדרות לא יכל להיכנס לשם. העיקר הלכתי שבוע ימים, ניסיתי, ראיתי, מצא חן בעיניי. המשכורת מצאה חן בעיניי. אמרתי הדבר הראשון שאמרתי לעצמי שאני עכשיו רוצה לפצות את המשפחה. לא רוצה שום תפקידים, שום דבר. לא פניתי להגנה, לא פניתי לשום דבר. רק התעסקתי ... עם המשפחה.

ש: סיפרת לי קודם בראיון הקודם שפתחת כאן איזה מועדון או משהו. היית אחראי על מועדון שהיה כאן ממש בנווה שאנן.

ת: קראו לו אולם גלזמן.

ש: איפה הוא היה ממוקם?

ת: איפה שישבנו

ש: ברחוב ראש פנה?

ת: רחוב ראש פנה. סוף רחוב ראש פנה שהיה סוף הרחוב הזה, מקביל עכשיו כשנכנסים לתחנה המרכזית, שם היה צריף

ש: איפה שהיום שם

ת: ... המסעדה הזאת. אחרי זה היתה שכונת

ש: הקוקזים?

ת: הקוקזים, כן. היו גם דמשקאים שם. כאן התאספנו. כאן עשינו את פעולות התרבות, לארגן את החברים להסתדרות.

ש: מתי זה היה, באילו שנים?

ת: שנת 34'.

ש: עדיין בשנת 34' עם ההגעה שלך הנה?

ת: כן. פתחנו את זה ב-34'. אני הייתי פעיל פה עד 37' כשעברתי לחולון.

ש: פעיל מבחינה של ארגון?

ת: חבר הוועד של כל העולים הדמשקאים שבאו נווה שאנן פה היתה מלאה דמשקאים. היו באים נערים ונערות ומתאספים פה והיינו עושים פעולות תרבותיות. היינו בקשר עם הסתדרות, עם מועצת הפועלים.

ש: ופתחתם את המועדון הזה.

ת: פתחנו את המועדון הזה.

ש: זה היה מועדון של הסתדרות?

ת: כן, של מועצת פועלי תל אביב. היא היתה אחראית עליו.

ש: מי בעצם העסיק אותך? ממי קיבלת משכורת ...

ת: לא קיבלנו משכורת. כולנו באנו בהתנדבות. עבדנו בעבודות כאן להרוויח. כל אלה שהיו פעילים פה במועדון הזה, בהתנדבות.

ש: זו היתה עבודה התנדבותית?

ת: עבודה התנדבותית. כמו שהיינו בחוץ לארץ, המשכנו את הפעולות של החלון בחוץ לארץ. להביא את האנשים להיות חברי ההסתדרות, להיות חברים בתנועת העבודה, תנועת ארץ-ישראל העובדת. זה מה שהתחנכנו עליו. המשכנו בזה.

ש: מי היו כאן המדריכים? מי היה כאן פעיל?

ת: אמרתי לך – אני, נתן לטי-לוי שהיה עובד עיריית תל אביב. לטי זה ... וקראו לו פה לוי, זה שם המשפחה שלו.

ש: זאת אומרת היה פה עוד לוי אחד חוץ מכם?

ת: יכול להיות. היה יוסף קוסטיקה, היה יצחק יופה ז"ל שהיה איתי ביחידה. כמעט כל אלה שהיו פעילים בדמשק גם כן היו בתנועה. הם באו לפה

ש: מה עשיתם פה? מה בעצם היתה הפעילות שלכם?

ת: היו הרצאות, מזמינים הרצאות על ידי מועצת פועלי תל אביב, פעולות תרבותיות. היה לנו מדריך ספורטיבי שהיה בא ונותן פעמיים בשבוע פעולות ספורטיביות. היה בשבת מי שרוצה טיולים על אופניים. המדריך שלנו היה לוקח אותנו לבן שמן וכל מיני מקומות להכיר את הארץ. היתה פעולה תרבותית חינוכית.

ש: כמה חניכים היו לכם במועדון הזה?

ת: יותר ממאה.

ש: רובם היו דמשקאים?

ת: כמעט. תשעים אחוז דמשקאים. היו חלק מהשכונה שהיו פה, שכונת נווה שאנן, שהיו אשכנזים, לא דמשקאים. אבל הם נכנסו, בעיקר בנות. היות שהיו מעט בנות דמשקאיות שבאו למועדון, אז ... כמה בנות כדי לגוון. המועדון היה פעיל, אפילו אחרי שעזבתי לחולון המשיך המועדון לפעול.

ש: יפה מאוד. מתי הוא נסגר אז?

ת: לא יודע. אני אז הייתי בחולון, עזבתי לתפקיד וחזרתי לזה, לא יודע מתי נסגר פה המועדון.

ש: בכל אופן ציינת ארבעה פעילים – אתה, יוסף קוסטיקה, נתן לטי, יצחק יופה. מי עוד?

ת: נדמה לי שגם ברוך שמאי היה שם במועדון הזה. היו עוד אנשים שכבר הלכו לעולמם.

ש: אחרי שעזבת כאן קיבלת את העבודה הזו במסגרת הצרכניה ובוזה נגמרה הפעילות שלך?

ת: אמרתי לך שאני רציתי להשתחרר מכל דבר, רציתי לפצות את המשפחה, את האשה, את ההורים שהייתי רחוק מהם. להכיר את המשפחה.

ש: זאת אומרת מאותו רגע שבו אתה עובר לחולון, אין יותר דמשקאים בעולמך?

ת: אין דמשקאים, לא בשכונה שרצו שאני אהיה חבר ועד שלה. כל שכונה היה לה ועד כדי לדאוג לתשלומים והכל. רצו שאני אהיה חבר ועד. לא. רציתי להשתחרר מכל פעילות, רק להיות איש משפחה כמו שאומרים.

ש: כך המשכת עד הפנסיה בעצם?

ת: לא. לא החזקתי מעמד. ... לצרכניה בספטמבר 43' ונשארתי עד מאי 1991. 48 שנים.

ש: באותו מקום עבודה?

ת: עבדתי במחלקת בסוף הייתי במחלקת פירות וירקות ויצאתי. העיקר, ב-1947, אחרי שכבר הייתי ארבע שנים בחולון כמעט בלי פעילות ציבורית, שום דבר, נכנס לצרכניה מי שהיה מדריך הספורט פה באולם גלזמן, במועדון. הוא עבר לגור בחולון והוא נכנס עם אשתו לצרכניה פה לקנות דברים. הוא ראה אותי, אני הכרתי אותו והוא הכיר אותי. שאלתי אותו – מה אתה עושה פה? אמר – אני עברתי לשכונה פה, הייתי רשום פה, לפני שנתיים הייתי צריך לבוא אבל עכשיו אני עברתי. הוא קיבל מינוי מדריך ספורט של בית הספר "ביאליק" שהוא קרוב למקום מגוריו ואמר שהוא יהיה מדריך של בית הספר, יגור פה ויהיה קליינט שלי. אמרתי לו בסדר.

ש: מדריך הספורט הזה הוא דמשקאי?

ת: לא, אשכנזי. ברוך קוטון שמו. לא עבר שבוע ימים, בא אלי לצרכניה ואמר – אני רוצה לשוחח איתך, תקבע מתי שאתה ... תבוא לבקר אותי בבית או שאני אבוא אליך, רוצה לשוחח איתך על משהו. בסדר. אמרתי לו שאני אבוא אליו, לא להפריע להורים ולאשה. באתי אליו, מה העניין? אמר – תשמע, אנחנו הקמנו עכשיו סניף הפועל בחולון ואנחנו רוצים אותך. אמרתי לו - ... עזוב אותי, סיפרתי לך כל מה שעבר עלי הוא אמר – נחת מספיק כבר מ-43, עכשיו 47! אנחנו לא רוצים ממך שום דבר. כבר אישרו לנו תקציב במועצת הפועלים. אנחנו רוצים שתהיה גזבר שלנו, רק תחזיק את הכסף. אני מכיר אותך, אנחנו מאמינים בך, בשכונה קיבלנו המלצות עליך, אתה איש נאמן, רק תחזיק את הכסף למי שצריך לשלם, אנחנו רק בהתחלת הקמת הסניף. אמרתי לו בסדר, אין דבר. נכנסתי, קיבלתי את המינוי, קיבלתי את התפקיד מטעם מועצת הפועלים. הפעילות היתה רק סקציה אחת, סקציית כלי נשיפה. אחד היה אחראי עליהם. הם היו מתאמנים בבית הספר ביאליק, איפה שברוך קוטון שהיה מדריך נתן להם חדר גם להתאסף, גם להתאמן. הוא אמר שרוצים לארגן קבוצת כדורגל. אמרתי לו שאני בינתיים לא מכיר אנשים פה, שחקנים, לא מכיר.

ש: כן.

ת: לא יודע אם זה היה קשור אליו או משהו, אחרי שבועיים ימים בא אלי לצרכניה בחור אחד שהיה [אוהד] שרוף של הפועל תל אביב. הוא עבר לגור בחולון, היה בעל חנות בשר, קצב. בנה בית פרטי ועבר לגור שם. הוא ואשתו, עוד לא היו לו ילדים. הוא שמע עלי כי הוא התעניין שם, הוא רצה להקים משהו, אז ברוך קוטון שלח אותו אלי. בא אלי ואמר – תשמע, אני רוצה להקים קבוצת כדורגל פה בחולון. שמעתי שאתה הגזבר ואני רוצה שתעזור. אמרתי לו – במה אני יכול לעזור? בינתיים התקציב שלנו הוא קטן מאוד, יש לנו סקצייה של כלי נשיפה, מה אני יכול? אמר – אני לא רוצה ממך הרבה מאוד. אני אארגן את האנשים, הבית שלי יהיה פתוח בשבילם, אשתי תכבס להם את הבגדים, אני צריך רק עזרה בשביל הכדור, בשביל תיקון נעליים, מגבות. רק את זה, לא שום דבר יותר. אני אארגן את האנשים. אמרתי לו בסדר. באתי לברוך קוטון, סיפרתי לו, אמר בסדר גמור. הכל בחינם כמעט אפשר להגיד. אז ככה הקמנו את קבוצת הכדורגל הפועל חולון. לא היה לנו מגרש, חיפשנו חצר פנויה והיינו מתאמנים שם. ככה עד שבאה מלחמת השחרור ב-48. הקבוצה התפרקה, רוב החברים התגייסו לצבא. הפעילות

התחדשה רק אחרי ההפוגה השניה ושביית הנשק שהיתה אחר כך.

ש: ומאז הפועל חולון חיה וקיימת.

ת: מאז הפועל חולון חיה וקיימת. אנחנו באותם זמנים נודע לנו שחברת שיכון שבנתה את כל השיכונים בחולון הקציבה שני מגרשים גדולים מאוד. אחד ... גן ציבורי לאורך יותר מקילומטר שמתחיל ליד הבתים שלנו ודרומה. ומגרש גדול, קרוב לעשרים דונם, אני לא יודע כמה אבל בערך, ששם יהיה מגרש כדורגל, מגרש כדורסל, בריכת שחיה, הכל שיהיה. מה שעכשיו קיים. אבל אז היה רק מגרש לא ישר. היו חורים, גבעות, חול ועמקים ולא שום דבר ... הדבר הראשון שרצינו לעשות, רק שיהיה משרד קטן שנוכל להתאסף ונוכל לאסוף חברים, נוכל להיפגש ולדבר. ברוך קוטון הכיר מישהו ממרכז הפועל

ש: והוא מימן לכם את

ת: הוא דיבר עם מישהו ושם בעזרת משהו רק הקמנו חדר קטן מאוד בהתחלה ואולם התעמלות שם נתחיל עם ילדים, בחורים, נערים ... אחרי זה הצלחנו לעשות מגרש רק לכדורגל, בלי ישיבות, בלי שום דבר. רק מגרש שהנערים יוכלו לשחק.

ש: וזה התפתח אני מבין

ת: התפתח. אחר כך מינו מישהו מטעם הציבור. ישראל בן עוזר שהיה מטעם מועצת הפועלים שהיה ממונה על הפועל ואחראי יחד איתי שנלך להתרים אנשים, כסף, בכדי לבנות את מגרש הכדורסל, אחרי שהיה לנו מגרש כדורגל. בלי מקומות ישיבה, בלי שום דבר רק גדר מסביב ... אנשים יכולים לעבוד. הלכנו, הסתובבנו בכל שיכונים העובדים שהכרנו, כל אלה שהיו אוהדים של הפועל. החתמנו אותם והתחלנו ... אני החזקתי מעמד עד שנת 51'. רציתי לעזוב אבל בקושי החזיקו אותי עד 53', עד שמצאו גזבר אחר.

ש: עד שהכל התארגן מבחינת מגרש הכדורגל והכדורסל.

ת: כן. בינתיים באותו זמן עד 53' כבר היו לי ארבעה ילדים. ב-44' הבן הראשון נולד, ב-47' השני, ב-50' השלישי, ב-53' נולדה הבת הרביעית. אז אמרתי שאני פורש ועזבתי את הפעילות הציבורית.

ש: עכשיו יש לי שאלה. כותיק חולון, אתה יכול להגיד לי איך התחיל התהליך הזה שהיום יש בחולון הרבה מאוד דמשקאים? אתה התחלת, ועוד משפחה אחת, קוסטיקה, בשכונה ג', נכון?
ת: כן.

ש: ספר לי על תהליך הכניסה לחולון של הדמשקאים, בכלל הסורים. איך זה התחיל? איפה הם התישבו?

ת: אמרתי לך, אני אז כשכבר היתה לי משפחה גדולה, לא התעניינתי בפעילות ציבורית בכלל.

ש: אוקיי, אבל ידעת, ראית

ת: חוץ מאשר בהפועל אז על ידי ברוך קוטון שאז התעסקתי עם זה

ש: למשל בית כנסת לא היה לדמשקאים שם?

ת: לא. הדמשקאים שהיו התפזרו. חלק בשכונת העם

ש: בחולון?

ת: כן. איפה שרחוב דב הוז, תחילת דב הוז שהולך לכיוון בת ים. זו היתה אז שכונת העם קראו לה. יותר

רחוק

ש: ...

ת: שכונה של ההסתדרות, שיכון עובדים.

ש: זה נקרא שיכון עובדים?

ת: כן. זה היה בהתחלת ויצמן. זה היה בהתחלה, גם התחלת ביאליק, התחלת ארלוזורוב. מדרום הכל זה השיכונים האלה של ההסתדרות.

ש: זה מה שאמרת לי א', ב', עד י"א?

ת: כן. כל פעם שהגבעות של החולות היו כמעט מאה, מאתיים, שלוש מאות מטר אולי מהבתים, מהשכונה שלנו. אפילו איפה שהעיריה עכשיו היתה גבעה של חולות.

ש: תגיד לי, באותן שכונות עובדים, חוץ ממך ועוד מישהו לא היו שום דמשקאים?
ת: לא היו דמשקאים.

ש: לאחר מכן לאן התחילו להיכנס דמשקאים?

ת: [התחילו] לעבור לשכונות. לשכונת העם, לשכונת מונטיפיורי, ליד השיכונים החדשים שנבנו על ידי שיכון עובדים. נכנסו אנשים שהיו חברי ההסתדרות.

ש: חברת שיכון או שיכון עובדים?

ת: זה נקרא שיכון עובדים. בתל אביב היא נקראה חברת שיכון, אבל בחולון היא נקראה שיכון עובדים.
ש: כמה דמשקאים נכנסו לשכונות האלה?

ת: לא התעניינתי, לא יודע. אבל רק התחילו חלק מהחברים שלי שהיו בתנועת החלוץ בדמשק, שהיו איתי בשליחות, אלה שהתחילו לעבור לגור בחולון, אני התחברתי איתם

ש: באיזו שנה הם התחילו לעבור לחולון פחות או יותר?

ת: משנת 50' והלאה. רק שלם מואס זכרונו לברכה עבד מ-47'.
ש: גם בחולון?

ת: כן אז בנו שיכון לעובדים יציבים, קבועים, של סולל בונה. הוא היה בינהם. הוא עבר לגור פה לא רחוק מהבית שלי איפה שאני גר ולא רחוק ממקום עבודתי בצרכניה, איפה שאני עבדתי.

ש: ותיקים אחרים שעברו לחולון?

ת: זהו. יצחק יופה עבר בשנת 50', ברוך שמאי עבר בשנת 50' או 51'. אלה שאני מכיר. חלק עברו לשיכונים יותר רחוקים. חלק שבאו מסוריה, קיבלו שיכונים יותר רחוקים ונכנסו לשם.

ש: מתי התחלת לחוש בכך שיש דמשקאים וחלבים בחולון? מתי זה היה?

ת: התחלתי לחוש רק אחרי שהיה לחץ גדול מאוד מהחברים של אגודת בית תרבות על שם עבאס, שהתחילו להפעיל אותה ורצו מאוד שאני אצטרף אליה. אני אז רציתי לנוח מפעילות ציבורית ...

ש: מתי זה היה, באיזו שנה?

ת: זה היה בשנת אני חושב 53'.

ש: אחרי שעבאס נפטר?

ת: כן. 53' או 54' אני לא יכולתי, כמה שבאו אלי, והצטרפתי לאגודה. אחרי שנתיים נבחרתי להיות הגזבר של אגודה בית תרבות על שם אברהם עבאס.

ש: אני מבין שמאז ועד היום אתה בעצם הגזבר שלה, לא?

ת: אני הייתי הגזבר אחרי שבשנת 82' התאחדנו כמה אגודות בדמשק. היתה אגודה אחת שטיפלה רק בעולים של ציון אלפיה זכרונו לברכה.

ש: האגודה הזו ... היתה של ציון אלפיה?

ת: ציון אלפיה שהיה בשכונת התקווה, הם עזרו לעולים שהיו באים. הוא היה סוכן ביטוח והיה לו ... בהסתדרות, שהוא עזר הרבה מאוד לעולים. היה מצליח שטאח בחולון שיחד עם אחיו של אברהם עבאס זכרונו לברכה, קראו לו נתן, היו ביחד. הם היו אגודה שטיפלו בעולים גם כן. היתה אגודת עזרה וסעד פה בראש פנה, יחד עם בית הכנסת, שעזרו לאנשים במתן סיוע. אז בא הרעיון לאחד את כולם יחד ש: מתי בא הרעיון הזה?

ת: ב-80'. המשא ומתן נמשך שנתיים. ב-82' היה האיחוד. אני הצטרפתי לאגודת בית תרבות ב-53' או 54'. אם אתה רוצה, אני אספר לך מה עשינו בכדי לממן ... המטרה שלנו היתה לתת מלגות לילדים שימשיכו את הלימודים שלהם. כשהדמשקאים, רק הילד היה מגיע לגיל בר-מצווה, לא חשוב יודע לא יודע, לומד לא לומד, כמה שהוא מוכשר או לא מוכשר, אבא שלו הוציא אותו לעבודה שיעזור לו לפרנסת המשפחה. רוב הדמשקאים היו בעלי משפחות מרובות ילדים.

ש: כן. מתי זה היה? בשנת 82'?

ת: לא, לפני זה.

ש: אה, אתה מדבר על אגודת תרבות ...

ת: כן.

ש: ב-54'?

ת: 53', 54'. כן, אז. היו צריכים כסף בכדי לחלק לתלמידים. עשינו כמה וכמה פעולות. דבר ראשון, בערב חלוקת המלגות, הזמנו אנשים ידועים, אישים

ש: לאן, איפה זה היה?

ת: כל פעם עשינו באיזה אולם שהוא.

ש: בפעם הראשונה איפה זה היה?

ת: בפעם הראשונה אני חושב באיזה אולם בתל אביב. דבר ראשון שאנחנו עשינו, היינו מסתובבים בבתי ואוספים תרומות. אחר כך בערב חלוקת המלגות, אנחנו היינו עושים את זה בחנוכה. בחנוכה היינו מוכרים שבעה נרות להדלקה ביום האחרון של חנוכה. מההכנסה הזו היו תרומות. היינו עושים כיבוד לאנשים וגם בכניסה לאולם היינו קונים פרחים, ציפורן. אנשים שלנו היו בכניסה, כשהאנשים נכנסים לאולם ... מגישים מגש שאנשים יתרמו. ככה אספנו כספים בכדי לחלק את המלגות. את זה עשינו מדי שנה בשנה. גם כשהתרבו הדמשקאים בחולון ושלם מואס היה פעיל בחולון וגם אני הייתי פעיל בחולון ש: על איזו שנה אתה מדבר איתי?

ת: שנת 55', 56', 57'. אז האחים של קלאש היו באים ממקסיקו לערבי החלוקה והיו תורמים גם כן.

ש: בחולון?

ת: גם בחולון, גם בתל אביב. ראש העיריה היה בא. אז היו לנו קשרים עם מועצת הפועלים בחולון. היה אולם, קיבלנו אותו בחינם, בלי תשלום. שם היינו עושים את המסיבה. היינו עושים שם את התרומות

והכל כדי לאסוף כסף. עשינו עוד איזה דבר בשביל להכניס כסף. היינו עושים כל שנה לוח שנתי מסתובבים ומוכרים אותו לציבור הדמשקאי כדי להגדיל את התרומות.

ש: מי היה עושה את

ת: אני, יעקב סעד, ברוך שמאי, אברהם פתיחה, יוסף קוסטיקה, ציון אלפייה. יש לי את הרשימה, הבאתי אותה, של כל חברי אגודת

ש: יפה, אני רוצה לצלם אותה. הייתם עוברים בבתים אצל הדמשקאים בחולון ובתל אביב?

ת: כן. בחנוכה היינו עושים את המסיבה, לקראת סוף השנה האזרחית, היינו מחלקים לוח שנתי כדי להכניס תרומות.

ש: יפה מה עוד?

ת: אלה היו בעיקר ההכנסות שעשינו. היו לנו גם קשרים עם ארגונינו, יהדות ארגונינו הדמשקאית, והם היו תורמים לנו כספים. לפעמים היה בא מישהו מהם בזמן החלוקה, מכבדים אותו. כל שנה היו שולחים לנו דולרים.

ש: באיזה סדר גודל? אלפים?

ת: אלפים.

ש: אלפי דולרים?

ת: אלפי דולרים ...

ש: לכמה ילדים הייתם יכולים לתת מלגה?

ת: בהתחלה נתנו ל-10, 15, הגענו אפילו לפעמים עד 40.

ש: מה היה גודל המלגה?

ת: גודל המלגה פחות או יותר

ש: בערך של היום פחות או יותר.

ת: אפילו אולי יותר מ-500 שקל חדש.

ש: למי ידעתם לחלק מלגה? איך ידעתם?

ת: אנחנו שלחנו שאלונים להורים שימלאו והיתה ועדה של הארגון, בית עבאס, שהיו יושבים כל שנה וממיינים את השאלונים. היו הרבה חברים שמכירים את הדמשקאים. גם יוסף נתאח שהיה בתקווה שהכיר הרבה דמשקאים היה חבר האגודה. היינו יושבים, מתאספים, כמעט שלושה חודשים לפני זמן החלוקה. היינו ממיינים את השאלונים ומי שהיינו רואים שהוא זכאי היינו מאשרים לו, מי שלא זכאי, דוחים אותו, לפי סכום הכסף שקבענו לאותה שנה לחלק. כמה כסף שהצלחנו לאסוף, חילקנו.

ש: עד מתי המשכתם בחלוקת המלגות הזו?

ת: עד האיחוד שהיה עם כל ארבע האגודות שהיו קיימות.

ש: ארבעת הארגונים שאמרת לי – עזרה וסעד שיושבת פה

ת: כן. שני ארגונים שטיפלו בעולים, אחד על ידי שטאח מצליח, השני על ידי ציון אלפייה משכונת התקווה שטיפלו בעולים, עזרה וסעד בבית הכנסת, אגודת בית תרבות, ויוסף קלאש שהיה יחד עם אחיו

מטעם ארגון יוצאי דמשק שהיו מטפלים גם כן. אז קראנו לכל הארגון הזה "איחוד ארגוני יוצאי דמשק".

כל האיחוד של חמש האגודות האלה ביחד

ש: בעצם נקראתם באותו שם של הארגון

ת: אותו השם שהיה, מה שהיה. משנת '82 עד עכשיו זה אותו השם, ארגון יוצאי דמשק בסוריה וישראל.

ש: יפה. אתה יודע, תמיד הגיעו עולים חדשים. מי היה מטפל בהם, מקבל אותם, מדריך אותם?

ת: עד האיחוד טיפל בהם, חלק אגודת בית תרבות והכי הרבה ציון אלפיייה ומצליח שטאח. אלה שתי אגודות נפרדות.

ש: מצליח שטאח היה בחולון

ת: וציון אלפיייה בשכונת התקווה. הם לבד היו להם ועדים ואספו כספים לטפל בעולים שהיו באים. אחרי האיחוד שכולם ביחד אז הארגון היה מטפל בעולים.

ש: אני מבין שכולם עבדו בהתנדבות?

ת: כולם בהתנדבות. אף אחד לא עבר בשכר.

ש: יפה מאד. אתה רצית להוסיף לי כל מיני דברים או אולי לתקן משהו רצית?

ת: זה משהו אחר, מההקלטה הקודמת.

ש: אין בעיה, אתה יכול לומר את זה עכשיו.

ת: דיברתי על מחסן דלק של מטוסים בכפר תל אל טלח (?), אז בשיחה שאלת אותי, אמרתי לך שרציתי לראות את המזרח, את המערב, את המרחק, הכיוונים, את הכל. אמרת לי – מערב זה הים? אמרתי לך שכן. זו טעות. זה לא ים. לא היה ים. שם אין ים בכלל. שם זה היה בית קברות מהצד המערבי. כי אחרת יוצא שלפי המפה הכפר הזה

ש: טוב, לא חשוב. כיוון מערב הוא תמיד הים.

ת: כיוון הים, אבל שם בכפר הזה

ש: לא היה קרוב לחוף ים.

ת: בכלל לא היה ים. רחוק מאד. זה התיקון. אני רוצה שתתקן אותו.

ש: אין בעיה זה יבוא לידי ביטוי, כי אתה יודע, הכל מתומלל.

ת: מאה אחוז.

ש: עוד משהו. אתה לא אמרת לי קודם מתי הרגשת שיש הרבה דמשקאים בחולון? מתי היתה הנהירה הגדולה של דמשקאים לחולון?

ת: אני אגיד לך. אני אז ידעתי שישנם דמשקאים מתי שהתחלנו ללכת לחלק להם כרטיסים בכדי שיבואו למסיבת חלוקת המלגות

ש: וכדי להתרים אותם.

ת: להתרים אותם. אז ידענו שיש דמשקאים בחולון.

ש: איך ידעת איפה הם נמצאים? מאיפה קיבלתם את הכתובות?

ת: תראה, אחד אומר לשני. כל אחד שבא ופוגשים אותו, אחד אומר לשני, ככה הגענו לדמשקאים.

ש: הבנתי. תגיד לי אתה מכיר את בת ים קצת?

ת: לא. כמעט לא.

ש: אולי באופן כללי אתה יודע איפה התחילו להיות יותר דמשקאים בכמויות ובמספרים גדולים, בחולון או בבת ים?

ת: בחולון. הרבה דמשקאים באו לחולון.

ש: הבנתי. טוב, אלא אם כן אתה רוצה להוסיף עוד משהו אני אשמח

ת: בסדר.

ש: בתמונה שישנה של אגודת בית תרבות על שם עבאס שחילקתם מלגות בשנת תשל"ב

ת: הבחורה שלא זיהינו אותה יחד עם ברוך שמאי שם, עכשיו אני כבר יודע, היא ציונה דיין, אמא של תיקי דיין השחקנית. היא היתה חברה בוועד של אגודת בית תרבות. היו שתי נשים חברות בוועד של אגודת בית תרבות של חלוקת מלגות. היא היתה אחת מהן.

ש: מי היתה השניה?

ת: השניה ממשפחת פרחי. לא זוכר את השם הפרטי שלה. בעלה היה נהג ב"דן". אז לפי הסדר: זאת ציונה דיין, זה אני, אחר כך ציון אלפיה ז"ל, זה ראש עיריית חולון פנחס איילון שכחתי את השם הזה, יגאל אלון על ידו, סעד יעקב על ידו, זה קוסטיקה, שלם מואס ואברהם פתיחה.

ש: זה שהיה ראש הארגון פה?

ת: כן. כבר שנבחר אז ראש הארגון אברהם פתיחה

ש: ראש הארגון של יוצאי דמשק?

ת: כן. אבל אז הוא היה חבר באגודת בית תרבות. אנחנו עוד לא התאחדנו אז.

ש: בתמונה השניה?

ת: בקצה שלם מואס זכרונו לברכה, יעקב סעד ייבדל לחיים, נתן עבאס חבר הכנסת, אחיו של אברהם עבאס, זה אני, זה אברהם פתיחה שלא זיהינו.

ש: עכשיו זיהינו את כולם. יפה. אני רוצה שוב להודות לך על התיקונים וההוספות והשאלות הנוספות. הרבה תודה לך. הרבה תודה.

ת: תודה גם לך

ש: הרבה ברכות.

ת: תבורך ידך על מה שאתה עושה.

ש: תודה.